

XXII ტ. 30

საქართველო XI საუკუნეში

1. მეფეების გიორგი I-ის /1014-1027/, ბაგრატ IV-ის /1027-1072/,
გიორგი II-ის /1072-1089/ მოღვაწეობის ხანა

XI საუკუნე მძიმე და რთული პერიოდი საქართველოს ისტორიაში. მეფე გიორგი I-მა მეგვიდრობით მიიღო სახელმწიფო — საქართველო, რომლის შემადგენლობაში შედიოდა დასავლეთ საქართველო მთლიანად, შიდა ქართლი, ისტორიული მესხეთი (ე.წ. „დავით კურაპალატის მეგვიდრობის“ — ტაოს სამეფოს გარდა).

სამეფო ხელისუფლების წინაშე მწვავედ იდგა არსებული საზღვრების დაცვის, სახელმწიფოს ფარგლებს გარეთ დარჩენილი ქართული ქვეყნების შემოერთების, ხელისუფლებას ცენტრალიზაციის საკითხი, რაც უშუალო კავშირში იყო როგორც სამხარეო, ფეოდალურ არისტოკრატიათა, ასევე მეზობელ ბიზანტიათა, მაჰმადიან სახელმწიფოებთან, სომხეთთან ურთიერთობის პრობლემასთან.

მეფე გიორგი I-ის მეფობის პირველ წლებში კახეთ-პერეთი გამოეყო ერთიან საქართველოს და იქ ადგილობრივი ხელისუფლება აღსდგა.

ბრძოლა კახეთ-პერეთისათვის

როგორც უკვე ითქვა, მეფე ბაგრატ III-მ მნიშვნელოვან წარმატებებს მიაღწია და ერთიან საქართველოს კახეთ-პერეთი შემოერთა. ბაგრატის მეგვიდრობე დიდხანს ვერ შეინარჩუნა ეს მონაპოვარი. ნაწილობრივ ამას ხელი შექმნილია არახელსაყრელმა საერთაშორისო ვითარებამაც შეუწყო. ბაგრატ III-ის მეგვიდრობე, მეფე გიორგი I-მა (1014-1027წწ.) თავისი მეფობის მნიშვნელოვანი ნაწილი ბიზანტიათა ბრძოლას შეაღწია. კახეთ-პერეთი ისევ ჩამოშორდა ერთიან საქართველოს. კახეთისა და პერეთის დიდებულებმა ისარგებლეს იმით, რომ გიორგის მთელი ყურადღება და ენერგია სამხრეთ ტაოს დაბრუნებით იყო დაკავებული. მაგრამ სამხრეთ ტაოს დაბრუნება ვერ მოხერხდა, პერეთი და კახეთი კი დიდი ხნით დაკარგა საქართველო.

კახეთის მეფე კვირიკე (1010-1037წწ.) XI საუკუნის პირველ მეოთხედში დაიკავა პერეთი და კახეთი შემოერთა. კახეთ-პერეთის გაერთიანებული სამეფო შემდეგ გიორგი I-ის მოკავშირედ გამოდის ბიზანტიათა ომში, თბილისის ამირებთან და განძის ამირებთან ბრძოლებში. ასეთი ვითარება გაგრძელდა მანამ, სანამ საქართველო ბიზანტიათა ომით იყო გართული და არ ხელყოფდა კახეთ-პერეთის დამოუკიდებლობას, მაგრამ, როგორც კი ვითარება შეიცვალა, და ბაგრატ IV იწყებს ბრძოლას კახეთისა და პერეთისათვის, ამის საპასუხოდ, ბაგრატის დასუსტების მიზნით, კახთა მეფე ბაგრატის წინააღმდეგ მეგრძოლ მის ურჩ ყმას, ლიპარიტ ბაღვაშს უჭერს მხარს. ბაგრატი, თავის მხრივ, მოკავშირეებს კახთა მეფის პოლიტიკით უკმაყოფილო კახ და პერ ფეოდალებში პოვნებს და მათი დახმარებით გადადის შეტევაზე. ამ ბრძოლაში ბაგრატ IV მნიშვნელოვან წარმატებებს აღწევს. XI საუკუნის 40-იან წლებში ბაგრატმა შეიპყრო კვირიკის მომხრე დიდებულები, დაანგრია და დაწვა დარბაზი ბოლოჯისა, სახლი სახელოვანი, დიდისა კურიკე მეფისა აგებული, კახთა მეფეების რეზიდენცია თიანეთის მახლობლად. შეშინებული და დამარცხებული კახეთის „ერისთავნი ქენებთ აძლევდეს ციხეთა მათთა“ ბაგრატს. მაგრამ კახეთ-პერეთის შემოერთება ვერც ამჯერად განხორციელდა. ბაგრატის წინააღმდეგ ლიპარიტ ბაღვაში გამოვიდა და ბაგრატი „ვერღარა ჩავიდეს კახეთს და შემოიქცა“.

ბაგრატმა დაამარცხა ლიპარიტი და ისევ კახეთ-პერეთს მიუბრუნდა. XI ს. 60-იან წლებისათვის თითქმის მთელი კახეთ-პერეთი ბაგრატის ხელთ იყო. მაგრამ მას „უამბეს“ შე-

ხოვლა სულტანისა“, სელჩუკიანი თურქები შემოესივნ საქართველოს და მეფე „შემოიქცა სწრაფით და მოვიდა ქუეყანად თუსად ქართლად“. სელჩუკიანთა შემოსევების შედეგად კახეთ-პერეთის ერთიან საქართველოსთან შემოერთების საქმე დიდი ხნით გადაიდო. კახეთის მეფე აღსართანმა სელჩუკიანთა სახით კარგი მოკავშირე შეიძინა ბაგრატის წინააღმდეგ.

ბრძოლა თბილისისათვის

გაერთიანებული საქართველოს ფარგლებს გარეთ იმყოფებოდა თბილისის სამხარეო, რომლის სათავეში ჯაფარიან ამირათა დინასტია იდგა. XI საუკუნის დასაწყისისათვის სამხაროს ტერიტორია თბილისითა და მის გარშემო მდებარე მიწა-წყლის ვიწრო ზოლით შემოიფარგლებოდა. როგორც მოსალოდნელი იყო, ერთიან საქართველოს მეფეთა ერთ-ერთი მთავარი და გადაუდებელი ამოცანა თბილისის შემოერთება იყო. თბილისისათვის ბრძოლა მეფე ბაგრატ IV-ის გამაერთიანებელ საქმიანობაში მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა. დიდ ინტერესს იჩენდა თბილისისადმი ლიპარიტ ბაღვაშიც, რომლის სამფლობელო, კლდე-კარის საერისთავო, უშუალოდ ეკუთვნოდა სამხაროს. ლიპარიტი რეალური პოლიტიკოსი იყო, მას კარგად ესმოდა, რომ მეფის გარეშე სამხაროს საკითხი ვერ გადაწყდებოდა. ამიტომ იგი ცდილობდა თბილისისათვის ბრძოლის ინიციატივად გამოსულიყო, რათა შემდეგ, სამხაროს მიწების გაყოფისას, მას თავისთვის სასურველი წილი მიეღო. 1032 წელს ლიპარიტ ბაღვაშმა და ქართლის ერისთავმა ივანე აბაზასძემ შეიპყრეს თბილისის ამირა ჯაფარი, ჩამოართვეს მას თბილისის დამცველი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სიმაგრე — ბიჭთვისის ციხე და შეპყრობილი ამირა მეფეს მიგვარეს. მეფემ ამირა ცოტა ხნის პერობილების შემდეგ გაათავისუფლა და ისევ ამირად დასვა. შესაძლოა, მას შეეშინდა ისედაც ძლიერი კლდეკარის ერისთავის კიდევ უფრო გაძლიერებისა. მაგრამ თბილისის საკითხი გადადგას ვეღარ ითმენდა და როდესაც ხუთი წლის შემდეგ ლიპარიტმა მეფეს ისევ შესთავაზა თბილისის გაღაშტება, ბაგრატმა მოუხმო მოკავშირეებს და თბილისის აღსა შემოარტყა. ორწლიანი აღწის შემდეგ (1037/8-1039/40), როდესაც ქალაქის მოსახლეობას არსებობის საშუალება აღარ ჰქონდა და ამირა გასაქცევად ეზზადებოდა, მეფე ბაგრატმა, სრულიად მოულოდნელად, ამირას ზავი შესთავაზა. შეთანხმების საფუძველზე, საქართველოს მეფემ თავისად დაიკავა თბილისის სამხრეთით ციხე ფარცხისი და ჯაფარი ისევ ამირად დატოვა. საკითხის ამგვარი გადაწყვეტა მეფეს, ჩანს, ლიპარიტის წინააღმდეგ განწყობილმა ფეოდალებმა ურჩიეს. ეს ნაბიჯი ლიპარიტისაგან ფარულად გადაიდგა „და მიერითგან შეიქმნა ლიპარიტ ქუეყანადგარად თავის პატრონისაგან“. თბილისის მაჰმადიან ამირათა მფლობელობისაგან გათავისუფლება საქართველოს სამეფოს სასიცოცხლო ინტერესებთან იყო დაკავშირებული, მაგრამ, ჩანს, ის საფასური, რაც ლიპარიტს ამისათვის უნდა მიეღო, აიძულებდა მეფეს ამჯერადაც უარი ეთქვა თბილისის შემოერთებაზე. თუმცა შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ბაგრატის გადაწყვეტილებაზე ლიპარიტის გაძლიერების შიშთან ერთად, და შესაძლებელია ამაზე მეტადაც, იმოქმედა ცნობამ თბილისის ამირას დასახმარებლად სამხრეთ აზერბაიჯანიდან განძის ამირას დამხმარე ძაღის მოხელის შესახებ.

თბილისის გათავისუფლების ისედაც ძნელი საქმე კიდევ იმითაც გართულდა, რომ ლიპარიტ ბაღვაშმა დაიწყო აშკარა ბრძოლა საქართველოს მეფის წინააღმდეგ.

1045 წელს გარდაიცვალა თბილისის ამირა ჯაფარი. შექმნილი ვითარების გამო თბილელი ბერები (ქალაქის უზუცესნი) იძულებული შეიქნნენ ქალაქისათვის ძლიერი მფარველი ექმნათ. ქალაქის მმართველმა ზედაფენამ საქართველოს მეფე ბაგრატს მიმართა და ქალაქი შესთავაზა. მეფე ბაგრატ IV, ამ დროს დასავლეთ საქართველოში ბიზანტიელთა ხელში მყოფი, ანაკოფიის ციხისათვის იბრძოდა, და თუმცა ანაკოფია ბაგრატის ლაშქარმა „მისწერა წასაღებელად“, მაგრამ თბილისის საკითხი იმდენად მნიშვნელოვანი იყო, რომ ბაგრატმა ანაკოფიის აღსად დასავლეთ საქართველოს ლაშქარი დააყენა აფხაზეთის ერისთავის, ითაღო

შერეაშობის სარდლობით, თვითონ კი, მთავარი ძალებით, თბილისისაკენ გამოემართა. ბაგრატ III-ს და მის შვილს, გიორგი I ქართველთა ომში ბიზანტიის იმპერატორ ბასილი I-ის წინააღმდეგ, ზვიადი ქართველთა მოწინავე ლაშქარს სარდლობდა: მაგრამ შემდეგ, ჩანს, მეფე გიორგი I-სა და ზვიადს შორის კონფლიქტი მოხდა და მეფემ ზვიადი შეიპყრო. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ სწორედ ამ დროს აღსდგა ბაღვაშთა უფლებები თრიალეთის საერისთავოში. გიორგი I-ის გარდაცვალების შემდეგ, ბაგრატ IV-ის მეფობის პირველ წლებში, ბაღვაშთა სახლის ერთ-ერთი უძლიერესი წარმომადგენელი, ლიპარიტ ბაღვაში მეფესთან ერთად იცავდა სამშობლოს ბიზანტიელთაგან, მეფესთან ერთად იბრძოდა ის განძის ამირა ფალონის წინააღმდეგაც, ხოლო შემდეგ მეფის დახმარებით სურდა გაეფართოებინა თავისი სამფლობელოს ფარგლები. ლიპარიტის ფეოდალური სეპარატიზმი შეუთავსებელი იყო საქართველოს მეფის ცენტრალისტურ პოლიტიკასთან, რის საფუძველზეც თითქმის ოცი წლის მანძილზე მიმდინარეობს ბრძოლა ლიპარიტსა და ბაგრატ IV-ს შორის. ლიპარიტს აქტიურად უჭერდა მხარს იმპერია, ამარაგებდა ლაშქრით, ფულით. ამ ბრძოლაში ბიზანტიასთან ერთად ლიპარიტს მხარს უჭერდა კახეთის სამეფოც. მოკავშირეებმა მეფეს მისი ნახევარძმა დემეტრე დაუბირისპირეს და ატენის ციხეს შემოადგნენ, მაგრამ ატენის დამცველებმა დიდი წინააღმდეგობა გაუწიეს მომხდურთ და ატენის ციხის აღება ვერ მოხერხდა. ზამთრის დადგომისას ბიზანტიელები წავიდნენ საქართველოდან. ლიპარიტმა ბიზანტიის დამხმარე რაზმის გარეშე ბრძოლა უაზროდ მიიჩნია და შეთანხმებაზე წავიდა. მეფე იძულებული იყო ანგარიში გაეწია თავისი ძლიერი ყმისათვის და მას ქართლის ერისთავობა უბოძა. მაგრამ ბაგრატის ანგარიში არ გამართლდა, ლიპარიტმა კვლავ გამოილაშქრა მეფის წინააღმდეგ. მისი მოკავშირეები იყვნენ კახნი და სომეხნი, ბიზანტიამ ლაშქრითა და ფულით აღმოუჩინა შეშწიბება. ამჯერადაც ბაგრატს მისი ნახევარძმა დემეტრე დაუბირისპირეს. ბრძოლაში მწვავე ხასიათი მიიღო. ლიპარიტმა გაიმარჯვა და ქვეყნის ფაქტობრივ მმართველად იქცა. მხოლოდ 1049 წელს, როდესაც ლიპარიტი, ვითარცა ბიზანტიელთა მოკავშირე თურქ-სელჩუკებს ებრძოდა და ტყვედ ჩაუვარდა მათ, „ლიდებულთა ამის სამეფოსათა და შვილთა ლიპარიტისთა, ივანე და ნინია, იძუდნენ და გამოიყვანეს მეფე მეფედ“. ლიპარიტს, ჩანს, დაკავებული ჰქონდა სამეფო რეზიდენცია უფლისციხეც, ბაგრატმა დაიბრუნა იგი, აიღო ხელში მმართველობა, დაიკავა თბილისი და იმპერიასაც შეეწია სელჩუკთა წინააღმდეგ. მაგრამ მეფე ბაგრატ იმპერიას ლიპარიტის მაგიერობას ვერ გაუწვედა. ბიზანტიის ხელისუფლებას ძლიერი ბაღვაში, პირველ რიგში, საქართველოს გაძლიერებული მეფის წინააღმდეგ ესაჭიროებოდა. ბიზანტიის ხელისუფლებამ მიიღწია ლიპარიტის გათავისუფლებას და როგორც კი ლიპარიტი ანისს მოვიდა, „დააგდო ბაგრატ ტფილისი ლიპარიტის გზით“.

ბაგრატს კარგად ესმოდა, რომ ბიზანტიის მხარდაჭერით გაძლიერებულ ლიპარიტს ის ვერ მოერეოდა და გადაწყვიტა მიემართა იმპერატორისათვის. ბაგრატმა თავისი მცირეწლოვანი შვილი გიორგი „დაუტყვევ კუთათისს მეფედ სამეფოსა ზედა აფხაზეთისასა“. 1054 წელს ბაგრატ იონისტანტინეპოლს გაემგზავრა. ქართველი მემკვიდრე ნიშანდობლივ შენიშვნებს: „და ლიპარიტის სათნოთა სწრაფით ვერღარა შემოიქცა ბაგრატ თავის მამულსა ზედა“ (ზოგი მკვლევარი ამ მოვლენას 1051 წლით ათარიღებს). ბაგრატ პატივით მიიღეს. სამი წელი ფაქტობრივად საპატიო ტყვეობაში ჰყავდათ, ლიპარიტმა კარგად ისარგებლა ბაგრატის იმპერიაში დაყოვნებით. ფაქტობრივად ქვეყანას ის მართავდა. მან სამეფოს დიდებულითა და დედაფოფის ნებართვით მეფე ბაგრატის მცირეწლოვანი ძე გიორგი აღმოსავლეთ საქართველოში გადმოიყვანა, სადაც რუისის საყდარში მეფედ აკურთხა. და თვით გახდა მეფის მზრდელი (ე.ი. რეგენტი).

მეფე ზაქარიაზეა რა ბიზანტიაში, ბაგრატ, ალბათ, იმედოვნებდა დაერწმუნებინა საიმპერიო კარი მასთან, მეფესთან კავშირის მოგებიანობაში, მაგრამ ბიზანტიის საიმპერატორო კარი, ეტყობა, ვერ კიდევ ვერ ითვალისწინებდა სელჩუკთა საფრთხეს, და იმის მაგიერ, ისე წამოიყენეს თავი. თრიალეთის ერისთავმა ზვიად მარუშინაშა დიდად უერთგულა ბაგრატ III-ს და მის შვილს, გიორგი I ქართველთა ომში ბიზანტიის იმპერატორ ბასილი I-ის წინააღმდეგ, ზვიადი ქართველთა მოწინავე ლაშქარს სარდლობდა: მაგრამ შემდეგ, ჩანს, მეფე გიორგი I-სა და ზვიადს შორის კონფლიქტი მოხდა და მეფემ ზვიადი შეიპყრო. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ სწორედ ამ დროს აღსდგა ბაღვაშთა უფლებები თრიალეთის საერისთავოში. გიორგი I-ის გარდაცვალების შემდეგ, ბაგრატ IV-ის მეფობის პირველ წლებში, ბაღვაშთა სახლის ერთ-ერთი უძლიერესი წარმომადგენელი, ლიპარიტ ბაღვაში მეფესთან ერთად იცავდა სამშობლოს ბიზანტიელთაგან, მეფესთან ერთად იბრძოდა ის განძის ამირა ფალონის წინააღმდეგაც, ხოლო შემდეგ მეფის დახმარებით სურდა გაეფართოებინა თავისი სამფლობელოს ფარგლები. ლიპარიტის ფეოდალური სეპარატიზმი შეუთავსებელი იყო საქართველოს მეფის ცენტრალისტურ პოლიტიკასთან, რის საფუძველზეც თითქმის ოცი წლის მანძილზე მიმდინარეობს ბრძოლა ლიპარიტსა და ბაგრატ IV-ს შორის. ლიპარიტს აქტიურად უჭერდა მხარს იმპერია, ამარაგებდა ლაშქრით, ფულით. ამ ბრძოლაში ბიზანტიასთან ერთად ლიპარიტს მხარს უჭერდა კახეთის სამეფოც. მოკავშირეებმა მეფეს მისი ნახევარძმა დემეტრე დაუბირისპირეს და ატენის ციხეს შემოადგნენ, მაგრამ ატენის დამცველებმა დიდი წინააღმდეგობა გაუწიეს მომხდურთ და ატენის ციხის აღება ვერ მოხერხდა. ზამთრის დადგომისას ბიზანტიელები წავიდნენ საქართველოდან. ლიპარიტმა ბიზანტიის დამხმარე რაზმის გარეშე ბრძოლა უაზროდ მიიჩნია და შეთანხმებაზე წავიდა. მეფე იძულებული იყო ანგარიში გაეწია თავისი ძლიერი ყმისათვის და მას ქართლის ერისთავობა უბოძა. მაგრამ ბაგრატის ანგარიში არ გამართლდა, ლიპარიტმა კვლავ გამოილაშქრა მეფის წინააღმდეგ. მისი მოკავშირეები იყვნენ კახნი და სომეხნი, ბიზანტიამ ლაშქრითა და ფულით აღმოუჩინა შეშწიბება. ამჯერადაც ბაგრატს მისი ნახევარძმა დემეტრე დაუბირისპირეს. ბრძოლაში მწვავე ხასიათი მიიღო. ლიპარიტმა გაიმარჯვა და ქვეყნის ფაქტობრივ მმართველად იქცა. მხოლოდ 1049 წელს, როდესაც ლიპარიტი, ვითარცა ბიზანტიელთა მოკავშირე თურქ-სელჩუკებს ებრძოდა და ტყვედ ჩაუვარდა მათ, „ლიდებულთა ამის სამეფოსათა და შვილთა ლიპარიტისთა, ივანე და ნინია, იძუდნენ და გამოიყვანეს მეფე მეფედ“. ლიპარიტს, ჩანს, დაკავებული ჰქონდა სამეფო რეზიდენცია უფლისციხეც, ბაგრატმა დაიბრუნა იგი, აიღო ხელში მმართველობა, დაიკავა თბილისი და იმპერიასაც შეეწია სელჩუკთა წინააღმდეგ. მაგრამ მეფე ბაგრატ იმპერიას ლიპარიტის მაგიერობას ვერ გაუწვედა. ბიზანტიის ხელისუფლებას ძლიერი ბაღვაში, პირველ რიგში, საქართველოს გაძლიერებული მეფის წინააღმდეგ ესაჭიროებოდა. ბიზანტიის ხელისუფლებამ მიიღწია ლიპარიტის გათავისუფლებას და როგორც კი ლიპარიტი ანისს მოვიდა, „დააგდო ბაგრატ ტფილისი ლიპარიტის გზით“.

ბაგრატს კარგად ესმოდა, რომ ბიზანტიის მხარდაჭერით გაძლიერებულ ლიპარიტს ის ვერ მოერეოდა და გადაწყვიტა მიემართა იმპერატორისათვის. ბაგრატმა თავისი მცირეწლოვანი შვილი გიორგი „დაუტყვევ კუთათისს მეფედ სამეფოსა ზედა აფხაზეთისასა“. 1054 წელს ბაგრატ იონისტანტინეპოლს გაემგზავრა. ქართველი მემკვიდრე ნიშანდობლივ შენიშვნებს: „და ლიპარიტის სათნოთა სწრაფით ვერღარა შემოიქცა ბაგრატ თავის მამულსა ზედა“ (ზოგი მკვლევარი ამ მოვლენას 1051 წლით ათარიღებს). ბაგრატ პატივით მიიღეს. სამი წელი ფაქტობრივად საპატიო ტყვეობაში ჰყავდათ, ლიპარიტმა კარგად ისარგებლა ბაგრატის იმპერიაში დაყოვნებით. ფაქტობრივად ქვეყანას ის მართავდა. მან სამეფოს დიდებულითა და დედაფოფის ნებართვით მეფე ბაგრატის მცირეწლოვანი ძე გიორგი აღმოსავლეთ საქართველოში გადმოიყვანა, სადაც რუისის საყდარში მეფედ აკურთხა. და თვით გახდა მეფის მზრდელი (ე.ი. რეგენტი).

მეფე ზაქარიაზეა რა ბიზანტიაში, ბაგრატ, ალბათ, იმედოვნებდა დაერწმუნებინა საიმპერიო კარი მასთან, მეფესთან კავშირის მოგებიანობაში, მაგრამ ბიზანტიის საიმპერატორო კარი, ეტყობა, ვერ კიდევ ვერ ითვალისწინებდა სელჩუკთა საფრთხეს, და იმის მაგიერ,

ამასთანავე თბილისში მოვლენები სწრაფად და მღელვარედ ვითარდებოდა. ქალაქს ძლიერი მფარველი ესაჭიროებოდა, და რადგან მეფე ბაგრატმა ვერ უზრუნველყო მფარველობის გაწევა, 1062 წელს თბილისის მოქალაქეებმა ქალაქი შედარდულ აბულ ასეარს შესთავაზეს, მაგრამ მან საქართველოს მეფის — ბაგრატის შიშით, უარი თქვა თბილისის დაკავებაზე. შემდეგ თბილისის მოქალაქეთა წარმომადგენლებმა კახეთის მეფე აღსართანს სთხოვეს მფარველობა. აღსართანს გაგიჟის ძემ დაიკავა თბილისი, მაგრამ ბაგრატმა დიდი თანხა გადაუხადა აღსართანს და გამოისყიდა ქალაქი. ბაგრატმა თბილისში თავისი წარმომადგენელი, შინაა გაგზავნა, ქალაქში მეციხოვნეები ჩააყენა, რომელნიც უზრუნველყო იარაღითა და სურსათით. ჩანს, ქალაქის საშინაო მმართველობა ისევ უზრუნველყო ხელში დარჩა, მეფე ბაგრატ მხოლოდ უზენაეს ხელისუფლებას ახორციელებდა ქალაქზე, რაც მეციხოვნეთა და მოხელის გაგზავნაში გამოიხატა. მაგრამ, თბილისის შემოერთების საქმე კვლავ ჩაიშალა, 60-იანი წლების ბოლოს ქალაქი სელჩუკებმა თურქებმა დაიკავეს.

ამრიგად, XI საუკუნეში სამეფო ხელისუფლება ენერგიულად იბრძოდა კახეთ-ჰერეთისა და თბილისის შემოერთებისათვის, სამხრეთ საქართველოსთვის, მაგრამ ამ ბრძოლის წარმატებას ხელი შეუშალა ფეოდალური არისტოკრატის ბრძოლამ მეფის ხელისუფლების წინააღმდეგ, აგრეთვე, გარეშე ძალამ: ვერ ბიზანტიამ, ხოლო 60-იანი წლიდან — სელჩუკიანი თურქების შემოსევებმა.

ხელისუფლების ცენტრალიზაციის საპირობები

ხელისუფლების ცენტრალიზაციის მიზნით, ერთიანი საქართველოს მეფეები ცდილობდნენ სამეფოს ყველა მფლობელი ფეოდალი თავის მოხელეებად ექციათ.

XI საუკუნის დასაწყისისათვის ბაგრატ III-ის ხელისუფლება როგორც ქართველთა სამეფოში (შიდა ქართლიანად), ისევე დასავლეთ საქართველოში უკვე სრულიად რეალური იყო. ამასთანავე, მის შიერ ბაღვაშთა მიმართ გატარებული ღონისძიება, მაინც დროებით აღმოჩნდა. ამ სახლის წარმომადგენლებმა უკვე ბაგრატის უშუალო მემკვიდრეთა დროს

რომ მოხმარებოდნენ საქართველოს (ყოველ შემთხვევაში, ხელი მაინც არ შეუშალათ მისთვის) და საქართველოს სახით შეექმნათ ძლიერი ჯებირი სელჩუკების წინააღმდეგ, ისინი ყოველ ღონეს ხმარობდნენ მის დასასუსტებლად. ამასთანავე, იმპერიაში არსებულმა შინაგანმა წინააღმდეგობებმა, და შეიძლება სელჩუკთა წინაშე შიშმაც, ხელი შეუწვევს ბაგრატიის დაბრუნებას სამშობლოში. მეფესა და ლიპარიტს შორის დადებული ზავის თანახმად, რომელიც იმპერატორის შუამდგომლობით იქნა მიღწეული, მართალია, ბაგრატის ცნობილ იქნა მთელი საქართველოს, იბერიისა და აფხაზეთის (ე.ი. აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს) ხელმწიფედ, მაგრამ ლიპარიტი დაამტკიცეს მთელი მესხეთის „არხონტად“, ე.ი. მთავრად, და ის ვალდებული იყო სიცოცხლის ბოლომდე ეცნო ბაგრატს მეფედ და პატრონად, როგორც ამ შეთანხმებიდან ჩანს, ლიპარიტი მთელი სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს უზენაეს ხელისუფლად ცნეს (მესხეთის მთავრად), რაც, ფაქტობრივად, ნიშნავდა მისი დამოუკიდებელი ხელისუფლების ცნობას საქართველოს სახელმწიფოს შიგნით. ეს ცენტრალური ხელისუფლების მარცხი იყო. მაგრამ ბაგრატს, ჩანს, სხვა გამოსავალი არ ჰქონდა.

ლიპარიტ ბაღვაშის ასეთმა გაძლიერებამ მის წინააღმდეგ დიდგვარიანი ფეოდალური დაჯგუფების შექმნა გამოიწვია. მოეწინათ ბატონობა ლიპარიტისო, წერს მემატინე. ამ დაჯგუფების ინტერესები, რომელთა მეთაური იმავე მესხეთის დიდი ფეოდალი სულა კალმახელი იყო, ობიექტურად ქვეყნის პროგრესის საქმეს ემსახურებოდა. ამ ფეოდალურმა სულა კალმახელის მეთაურობით შეიპყრეს ლიპარიტი, მისი ვაჟი ივანე და მეფე ბაგრატს მოჰგვარეს (1058 წწ.). ლიპარიტს ჩამოართვეს თრიალეთი, ბერად აღკვეცილი ბიზანტიას გაემგზავრა, მისი ერთი ვაჟი ნიანია სომხეთში გარდაიცვალა, ხოლო ივანეს მეფემ არგვეთის მამული დაუტოვა. ივანე შემდეგ ბიზანტიას წაიღია, მაგრამ ლიპარიტმა, რომელსაც არ სურდა ბაღვაშთა გვარისა და მფლობელობის ამოღება საქართველოში, ბაგრატს ივანეს სამშობლოში დაბრუნება სთხოვა. „და თუ ბაგრატმა გამოიზიდა და გამოიყვანა ამას სამეფოსა, და უბოძა მამული არგუეთისა და ქართლისა“ ... ბაღვაშთა სახლის შეზღუდვა ცენტრალური ხელისუფლების დიდი გამარჯვება იყო, მაგრამ ეს, რასაკვირველია, ფეოდალური პარტიკულარიზმის პრობლემას არ წყვეტდა. ანგარიშვასწავია ის გარემოება, რომ მეფის ცენტრალური ხელისუფლების წინააღმდეგ მხოლოდ ბაღვაშნი არ იბრძოდნენ. როგორც კი ტახტზე ბაგრატის ავიდა, ტაოს აზნაურთა ნაწილი, მათ შორის დიდებული ფეოდალები ვაჩე კარიჭისძე, ბანელი ებისკოპოსი იოანე, ბიზანტიას წაიღიან, ხოლო 1028 წელს, როდესაც იმპერიის ლაშქარი საქართველოს მოადგა, მსხვილი ფეოდალები — ჩანჩახი ფაღელი და არაგვან ოლოლოისძე მტრის მხარეზე გადავიდნენ და თავისი ციხეები ბიზანტიელთა გადასცეს. მაგრამ, ამავე დროს, საბა მტკვარის ხელმძღვანელობით მოქმედებდა მეფის მომხრეთა დაჯგუფება, რომელთაც ააგეს ციხე და ებრძოდნენ შემოსულ მტერს.

ცენტრალური ხელისუფლების დიდებულ აზნაურთა წინააღმდეგ ბრძოლაში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მეფის გამარჯვებას აბაზასძეთა ფეოდალურ სახლზე. აბაზასძეთა ძლიერი ფეოდალური სახლი მეფის წინააღმდეგ იბრძოდა. ზუთნი მშანი აბაზასძენი მეფის ხელში ჩაგდებას აპირებდნენ. ერთ-ერთი მშა აბაზასძე, ბაგრატის მეფობის პირველ წლებში ქართლის ერისთავის მაღალ თანამდებობას ფლობდა. ეს ის ივანეა, რომელმაც 1032 წელს ლიპარიტ ბაღვაშთან ერთად შეიპყრო თბილისი ამირა ჯაფარ და მეფეს მოჰგვარა. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მეფემ ამირა გაათავისუფლა, ხოლო ქართლის ერისთავობა ლიპარიტ ბაღვაშს უბოძა. აბაზასძეთა სახლსა და მეფეს შორის არსებული კონფლიქტის მიზეზები ჩვენთვის არ არის ცნობილი, მაგრამ ქართლის ერისთავის მაღალი პოსტის ლიპარიტისათვის გადაცემით მეფემ გერც ლიპარიტის გული მოიგო, ხოლო აბაზასძეებთან კონფლიქტის გამწვავებაში ამ ფაქტმა, ალბათ, მცირე როლი არ შეასრულა. როგორც ქართლის ერისთავის სახელი, ასევე თბილისის საამიროს მიწა-წყალი არაერთგზის გამხდარა ფეოდალურ საქართველოში შინაარეულობის საბაბი.

აბაზასძეთა სახლზე გამარჯვებით და ბაღვაშთა დამარცხებით მეფე ბაგრატ IV-მ მნიშვნელოვან წარმატებებს მიაღწია ხელისუფლების ცენტრალიზაციისათვის ბრძოლაში, მაგრამ ბაგრატის წარმატებები, რასაკვირველია, არ შეიძლება განვიხილოთ როგორც ფეოდალური პარტიკულარიზმის პრობლემის გადაწყვეტა.

საქართველოს გაერთიანების შემდეგ იცვლება მეფესა და ფეოდალურ არისტოკრატიას შორის ურთიერთობის ხასიათი. მიმდინარეობს ბრძოლა არა ერთიანი ქვეყნის მეფის არსებობის წინააღმდეგ, არამედ მეფეზე გავლენის მოპოვების, სახელმწიფოში მაღალი თანამდებობების დაკავების, თანამდებობათა მემკვიდრეობით დამკვიდრების, თანამდებობებთან დაკავშირებული სამფლობელოების, აგრეთვე, სამემკვიდრეოდ გასაკუთრებისათვის.

ბაღვაშთა სახლი თანდათან ისევ აღზევდა, და მეფე გიორგი II-ის დროს დიდი სიმნიშვნელობა შეუქმნა მეფის ხელისუფლებას. XI-ის 70-80-იან წლებში გაძლიერდა ფეოდალური ოპოზიციის ბრძოლა მეფის წინააღმდეგ. დიდგვარიან ფეოდალებს სურთ არა სამეფო ხელისუფლების მოსპობა, არამედ მისი შესუსტება და მასზე თავისი გავლენის გაერყელება. მეფე ბაგრატ IV-ის გველაზე ძლიერი მოწინააღმდეგე — ლიპარიტ ბაღვაში მას ყოველთვის ეწმის უპირისპირება ტახტის პრეტენდენტთაგან. ლიპარიტი არც ქვეყნის ერთიანობისა და ამ ერთიან საქართველოში ბაგრატიონთა მეფობის წინააღმდეგ იბრძოდა, ასეთი იდეა პოპულარული არ იყო, და მას მხარდამჭერიც არ ჰყავდა. ლიპარიტის მიზანი მეფის დასუსტება და თავისი პრივილეგიების გაფართოება იყო. ლიპარიტის ეს მოწრაფება აშკარად გამოვლინდა იმ შეთანხმებაში, რომელიც მისი გეგმით და ბიზანტიის იმპერიის შუამდგომლობით დაამყარდა მასსა და ბაგრატ IV შორის კონსტანტინოპოლში. მეფის „პატრონობას“ ლიპარიტი მხოლოდ გარეგნულად, ფორმალურად აღიარებდა, და ამან აამხდრა მის წინააღმდეგ მესხეთის ფეოდალთა დიდი დაჯგუფება, რამაც დაუდო კიდეც ზღვარი ლიპარიტის თვითნებობას.

დიდზნაურთა ბრძოლა მეფის ხელისუფლების წინააღმდეგ განსაკუთრებით დაიძაბა მეფე გიორგი II-ის დროს (1072-1089). მემატინეს სიტყვით, გიორგის გამეფებიდან, დაეცეს რა მშვიდობით ზამთარი ერთი და ზაფხულის ნახევარი „თავადთა ამის სამეფოსათა ნიანია ქუაბულისძემან, და ივანე ლიპარიტის ძემან, და ვარდან სუნათა ერისთავმან, რეცა იკლეს რამე სიყრბით გიორგი მეფისათა“ და აუშალეს ქვეყანა. აჯანყებულებმა დაიკავეს ქართლის ნაწილი, დაარბიეს ეგრისი, ხოლო ნიანია ქუაბულისძემ დაიკავა სამეფო ქალაქი ქუთაისი და გაძარცვა სახელმწიფო საჭურჭლე. მეფემ, მართალია, დაამარცხა აჯანყებულნი, მაგრამ სათანადოდ დასჯის მაგიერ ახალი სამფლობელოები უწყალობა. მეფის ასეთი შემოიგებლობითი პოლიტიკის ნაყოფმა მალე იჩინა თავი. ივანე ბაღვაში ისევ აუჯანყდა მეფეს, და მეფემ თუმცა ამჯერადაც სძლია, მაგრამ სამშვიდდო და კლდეგარი მაინც დაუტოვა მას, ხოლო ივანემ ჩაიგდო ხელში სამეფო ციხე გაგი, რომელიც შემდეგ საქართველოს დაუბრუნებლ მტერს, განძის ამირა ფაღლონს მიჰყიდა, ხოლო როდესაც მალევე შაჰის ურდოები საქართველოს საზღვრებს მოადგნენ, ივანე ბაღვაშმა მათ თავისი შვილი, ლიპარიტი შეაგება.

ამგვარად, ერთიანი საქართველოს პირველ მეფეებს ქვეყნის შიგნით ძლიერი ოპოზიციისა ჰყავდათ დიდგვარიანი ფეოდალების სახით, რომელსაც გარეშე ძალა აქტიურად უჭერდა მხარს. ცენტრალური ხელისუფლება, მართალია გაჭირვებით, მაგრამ მაინც ასერხებდა წონასწორობის დაცვას და თავისი პოზიციების განმტკიცებას. ქართული ფეოდალური მონარქიის ისტორიის ამ ეტაპზე მეფე კერ კიდევ არ იყო იმდენად ძლიერი, რომ მხოლოდ საკუთარი ძალებით დაემორჩილებინა დიდგვაროვანნი. ამასთანავე მას არც ისეთი სოციალურ-ეკონომიკური ბაზა გააჩნდა, რომელზე დაყრდნობასაც შეძლებდა დიდგვაროვანთა წინააღმდეგ ბრძოლაში. ამდენად, ამ ეტაპზე წონასწორობის დაცვა მხოლოდ ფეოდალთა შიგნით არსებულ შინაგან წინააღმდეგობათა გამოყენებით ხდებოდა შესაძლებელი. როდესაც ტაოს აზნაურთა ნაწილი ბიზანტიის მხარეზე გადავიდა და იმპერიის თავისი ციხეები გადასცა, რითაც მას ქვეყნის შიგნით საფრენი გაუჩინა, მეფე ბაგრატ IV-ის მხარი დაუჭირა

დიდგვარიან ფეოდალთა მეორე დაუგეგმვამ (საბა მტკვარი, ეზრა ანჩელი...), როგორც ენაზე, ლიპარიტ ბაღვაშის დაშობაც ამ გზით მოხდა. მსხვილ ფეოდალთა ნაწილთან ერთად მეფის დასაყრდენს საშუალო და წვრილი აზნაურობაც შეადგენდა, რომელიც მეფეში დიდგვარიანთაგან შევიწროების მფარველს ხელავდა, და რომელიც მეფის სამსახურით აღზევებასაც აღწევდა. ბაგრატ III-მ, მაგალითად, ჩაშორათვა მაღალი თანამდებობანი მეფის წინააღმდეგ მებრძოლ დიდგვარიანებსა და თავის ერთგულთ დაურთავა. ცნობილია, რომ საქართველოში დიდხანს მიმდინარეობდა ბრძოლა დიდგვაროვნებსა და მეფეს შორის წვრილი აზნაურობის გამო, და როდესაც ეს ბრძოლა დიდგვარიანთა გამარჯვებით დამთავრდა, მაშინ შეიქმნა საქართველოს ერთიანობის მომლის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საფუძველი.

ამასთანავე, აღსანიშნავია ისიც, რომ XI-ს. 60-იანი წლებისათვის მეფესა და დიდგვაროვანთა შორის ბრძოლის ერთი მნიშვნელოვანი ეტაპი სამეფო ხელისუფლების გამარჯვებით დამთავრდა (მხედველობაში გვაქვს აბაზასძეთა და ლიპარიტის დამარცხება). მწვავედ იდგა საქართველოში ეკლესიის მდგომარეობის საკითხი. თავის დროზე ქართულმა ეკლესიამ აქტიურად დაუჭირა მხარი საქართველოს გამაერთიანებელ ძალას. გარკვეულ ეტაპზე ეს ეკლესიის ინტერესებში შედიოდა, რადგან აერცელებდა კათალიკოსის იურისდიქციას შემოერთებულ ქვეყნებზე და ხელს უწყობდა მისი ძალაუფლების ზრდასა და გაძლიერებას. მაგრამ საქართველოს გაერთიანების შემდეგ ქართული ეკლესია მდიდარ და ძლიერ ფეოდალურ ორგანიზაციად ჩამოყალიბდა, ის პირველი ცდილობს მოიპოვოს იმუნიტეტი და მნიშვნელოვან წარმატებებსაც აღწევს. გაერთიანებული საქართველოს პირველი მეფე ბაგრატ III, რომელმაც მთელი თავისი მოღვაწეობა საქართველოს გაერთიანების საფუძვლების განმტკიცებისაკენ წარმართა, იბულებული გახდა დათმობაზე წასულიყო, და იმ დანხარებისათვის, რომელიც გაერთიანებისათვის ბრძოლაში ქართულმა ეკლესიამ მეფის ხელისუფლებას აღმოუჩინა, დათანხმებოდა მელქისედეკ კათალიკოსის მოთხოვნას. 1011-1014 წწ. მეფემ მცხეთის სამფლობელოებს შეუვალა მანანჭა.

ეკლესია თანდათან რეაქციულ ძალთა თავშესაფარად იქცა. ეკლესიის პრობლემის მოგვარება, სახელმწიფოსათვის ეკლესიის დამორჩილება სცადა მეფე ბაგრატ IV, რომელმაც ამ მიზნით საქართველოში გამოიწვია მოღვაწე გიორგი მთაწმინდელი მოიწვია ათონის მთიდან, მაგრამ შექმნილ ვითარებაში (დაიწყო სელჩუკთა თავდასხმები) ამ საკითხის გადაწყვეტა ვერ მოხერხდა.

ამასთანავე, XI საუკუნის 60-იანი წლებისათვის ბაგრატის ბრძოლას ფეოდალურ არისტოკრატისთან გარკვეული შედეგები მაინც მოჰყვა: ბაღვაშთა და აბაზასძეთა ხაზლებზე გამარჯვებამ აამაღლა მისი ავტორიტეტი როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე საერთაშორისო სარბიელზე და, კერძოდ, იმპერიის თვალშიც. საერთაშორისო ვითარების შეცვლამ, სახელდობრ, სელჩუკთა გააქტიურებამ იმპერიისათვის კიდევ უფრო აშკარა გახადა საქართველოს მეფესთან კეთილმოკავშირული ურთიერთობის აუცილებლობა, და თუ XI საუკუნის 30-იან წლებში ბაგრატს კურაპალატობა სახვეწარი ჰქონდა, 40-იანი წლებისათვის მას იმპერიის ხელისუფლებამ ნოველისიმოსის, ზოლო 60-იანი წლებისათვის სეფასტოსის ტიტულიც უწყალობა. მაგრამ სელჩუკთა შეჩერება უკვე აღარავის და აღარაფერს შეეძლო.

2. საბარათო პოლიტიკა

ურთიმართობა ბიზანტიასთან

XI საუკუნის პირველ ნახევარში ბიზანტიამ გააძლიერა აგრესია სამხრეთ კავკასიაში, რომლის მიზანიც იყო სომხეთისა და საქართველოს დაპყრობა, მათი გადაქცევა იმპერიის პროვინციებად. საგარეო ვითარების ასეთი გართულება, რა თქმა უნდა, მნიშვნელოვან დაბრკოლებას უქმნიდა აღმავლობის გზაზე მდგარ საქართველოს, აფერხებდა მისი გაერთიან-

ბის დასრულებას და შემდგომ განმტკიცებას. მაგრამ ქართული ფეოდალური საზოგადოება ამ დროს ჯანსაღი, მზარდი და პროგრესული იყო. მისი პოტენციური ძალები ხაკმაო იყო იმისათვის, რომ გაშლავებოდა თუნდაც ისეთ ძლიერ აგრესორს, როგორც იყო ბიზანტია. ამიტომ იყო, რომ მიუხედავად ცალკეული წარუმატებლობისა ბიზანტიასთან და მძიმე განსაცდელისა, რომლის წინაშეც დააყენა საქართველო ბიზანტიის შემდეგ თურქ-სელჩუკების თავდასხმამ, მან მაინც წარმატებით გაართვა თავი ამ სიძნელებებს და XII საუკუნეში უკვე გადაიქცა ძლიერ ცენტრალიზებულ სახელმწიფოდ.

ბიზანტიის აგრესია მაინც დიდ ზიანს აყენებდა საქართველოს.

1001 წელს გარდაიცვალა დავით კურაპალატი, რამაც დასაბამი მისცა ბიზანტიის აშკარა ინტერვენციას ქართველთა სამეფოში. იმპერატორი ბასილი II, რომელიც ამ დროს ტარსუში (კოლიკის ქალაქი) იმყოფებოდა, დიდი ლაშქრით გამოემართა ტაოსკენ. მან კავშირი დაამყარა ტაოს მოსახლეურ მფლობელებთან, დავით კურაპალატის ყოფილ მოწინააღმდეგეებთან, მათ შორის ნებერკერტისა და აბაჰუნის ამირა ბადის დისწულ მუზადიდ-ალ-დულასთან, რომელიც ტაოს მეფის ერთ-ერთი მეტოქე იყო აღმოსავლეთ მცირე აზიის ტერიტორიაზე ჰეგემონობისათვის ბრძოლაში.

ბასილი II მივიდა იმიერ ტაოში და აქ პავატივის ციხესთან (არზრუმის დასავლეთით) დაბანაკდა. ბიზანტიელების მხარეზე გადავიდნენ და იმპერატორს ეახლნენ ბიზანტიური ორიენტაციის აზნაურები, რომლებიც მისგან წყალობას ელოდნენ, მოწინააღმდეგე ფეოდალები კი ბიზანტიელებმა იმპერიის პროვინციებში გადასახლეს, მათ შორის იყო დავით ტაოელის დიდი მოხელე ფერის ჯოჯიკისძე.

ბიზანტიელებმა მოახდინეს ქართველ ბაგრატიონთა სამფლობელოების სამხრეთი ნაწილის ანექსია (ბასიანის, კარინის და სხვა მხარეთა მიწების). ქართველ ბაგრატიონთა სამფლობელოების ჩრდილოეთი ნაწილი ბასილი II-მ დაუტოვა მასთან პავატივის ციხეში მისულ გურგენს და მის ბეს — ბაგრატ აფხაზთა მეფეს, რომლებსაც იმედი ჰქონდათ, რომ იმპერატორი ცნობდა მათ დავით კურაპალატის ვეფელა სამფლობელოს მემკვიდრეებად. მაგრამ ეს იმედი მათ არ გაუმართლდათ. იმპერატორმა, თავისი აგრესიული კურსის შესაბამისად, შექმნა ქართველ ბაგრატიონთა სამფლობელოების ფარგლები სამხრეთში და ამით აღკვეცა მათი პრეტენზიები სამხრეთ ამიერკავკასიისა და აღმოსავლეთ მცირე აზიაში ჰეგემონობაზე.

გაძლიერების გზაზე მდგარი საქართველო არ აპირებდა თავისი პოზიციების დათმობას სამხრეთში და ძლიერი მეტოქის წინაშე ფარ-ხმალის დაყრას. როგორც კი იმპერატორმა დატოვა სამხრეთ კავკასია, გურგენ მეფეთ-მეფე შეიჭრა ბიზანტიის მიერ დაკავებულ ტერიტორიაზე და შემოადგა ოლთისს (სამხრეთ ტაოში). ოლთისი მან ვერ აიღო და ბასიანისკენ გაეშურა. მის წინააღმდეგ გამოემართა იმპერატორის მხედართმთავარი ნიკოფორე ურანოსი, ბიზანტიის აღმოსავლური არმიის სარდალი. ბიზანტიელთა და ქართველთა ლაშქარი დიდხანს იდგა ერთმანეთის პირისპირ და, ბოლოს, ბიზანტიელთა სარდალი დაუზავდა გურგენს. ბიზანტიელებმა ამჯერად ქართველებს ტერიტორიის რაღაც ნაწილი დაუთმეს.

ამ დროიდან ბიზანტია-საქართველოს საზღვრებზე დროებით სიმშვიდე დაიწყო. ბიზანტია გართული იყო ბალკანეთში ბულგარეთის დაპყრობით, ზოლო საქართველოს მეფე ბაგრატ III — ქვეყნის გაერთიანებისა და ცენტრალური ხელისუფლების განმტკიცებისათვის ბრძოლით.

საქართველომ სამხრეთ ამიერკავკასიაში თავისი დაკარგული სამფლობელოების დაბრუნება სცადა მეფე გიორგი I-ის (1014-1027) დროს. გიორგი I, იმ იმედით, რომ ბულგარეთის ბრძოლებში გართული ბასილი II ხელს ვერ შეუშლიდა, 1014 წ. თავისი ლაშქრით შეიჭრა დავით ტაოელის ყოფილი სამფლობელოების სიღრმეში და დაიკავა ეს მიწები. იმპერატორმა ამაზე რეაგირება მხოლოდ 1018 წ. შეძლო, როდესაც დაასრულა ბულგარეთის დაპყრობა. მან კატეგორიულად მოსთხოვა გიორგი I-ს დაეტოვებინა მის მიერ დაკავებული მიწები. გიორგი I-მა ეს მოთხოვნა არ შესრულა და დაიწყო მზადება მტრის დასახვედრად.

ამასთანავე, მან კავშირი დაამყარა ბიზანტიის წინააღმდეგ ეგვიპტის ფატიმიანთა სულთანთან, ალ-ჰაქიმთან. შესაფერისა მას ერთობლივი მოქმედება ბიზანტიის წინააღმდეგ. ეგვიპტე ამ დროს ბიზანტიის ყველაზე ძლიერი მეტოქე იყო და მას სმელთაშუა ზღვის აუზში ბატონობას ექიშებოდა. საქართველო-ეგვიპტის სამხედრო კავშირი და მათი ერთობლივი, ერთდროული გამოსვლა ბიზანტიის წინააღმდეგ, გიორგი I-ს — კავკასიის სანაპირო ზაზუნე, ზოლო ეგვიპტის სულთანს — სირია-პალესტინის მხრიდან; თუკი ეს განხორციელდებოდა, მაშინ რეალური საფრთხე ექმნებოდა იმპერიას. ამიტომ იმპერატორმა სცადა საქართველოსთან კონფლიქტის მშვიდობიანი გზით მოგვარება და მოერიდა მაშინვე სამხედრო მოქმედების დაწყებას. საქართველო-ეგვიპტის ერთობლივი გამოსვლა ბიზანტიის წინააღმდეგ ვერ განხორციელდა, რადგანაც სულთანი ალ-ჰაქიმი მოულოდნელად, გაურკვეველ ვითარებაში გარდაიცვალა.

1021 წელს იმპერატორი ბასილი II დიდძალი მხედრობით კავკასიისაკენ გამოემართა საქართველოს დასასჯელად.

ის მიზნად ისახავდა არა მარტო გიორგი I-ის მიერ დაკავებული მიწების უკან დაბრუნებას, არამედ — დავით კურაპალატის სამამულე ტერიტორიების დაპყრობასაც (კოლა-არტან-ჯავახეთში).

გიორგი I-მა ჩაატარა სამზადისი ომისათვის. მისი მოკავშირეები იყვნენ სომეხი მეფე-მთავრებიც, მათ შორის შირაქის მეფე იოვანე-სუმბათი და ვასპურაკანის მეფე სენექერიმი, რომლის ქალიშვილი მარიამი გიორგი I-ის ცოლი იყო. სომეხ მფლობელებს, ბუნებრივად, კარგად ესმოდათ, რომ ბიზანტიის ექსპანსია სამხრეთ კავკასიაში საფრთხეს უქმნიდა არა მარტო საქართველოს, არამედ სომხეთსაც. X-ის 60-იან წლებში მათ დაიპყრეს ტარონის სომხური სამეფო, შემდეგ დაიწყეს შეტევა ვასპურაკანზე, შირაქზე და სხვა სომხურ პოლიტიკურ ერთეულებზე. ამიტომაც დაირაზმნენ სომხები ქართველებთან ერთად საერთო მტრის წინააღმდეგ საბრძოლველად.

კავკასიისკენ წამოსული იმპერატორი, ბასილი II ბასიანში დადგა. აქვე დაბანაკდა თავისი ჯარით გიორგი I-ც. ორივე მხარე ერთდებოდა შეტევაზე გადასვლას და გარკვეული ხანი უმოქმედოდ იდგა. ბოლოს გიორგი I-მა დაიწყო ოლთისისაკენ და ქალაქი გადაწვა, მოწინააღმდეგისათვის აქ დადგომის საშუალება რომ მოეხპო. ბიზანტიის ლაშქარი ქართველებს გამოედევნა. პირველ დიდ ბრძოლაში ვერც ერთმა მხარემ ვერ მოიპოვა გამარჯვება. გიორგი I-მა უკან დახევა ამჯობინა. ის გაემართა კოლა-არტან-ჯავახეთის გზით თრიალეთისაკენ. ბიზანტიის ლაშქარი მას უკან მოსდევდა და გზაზე აოხრებდა ყველაფერს. თრიალეთში დაბანაკებულ გიორგი I-ს დამხმარე ძალები მოუვიდა კახეთ-მერეთიდან. იმპერატორმა უკან დაიხია და გამოსაზამთრებლად ტრაპიზონს გაემართა. ბასილი II-მ გადაწყვიტა, პირველ რიგში, ჩამოეცილებინა საქართველოს მეფისათვის სომეხი მოკავშირეები. შირაქის მეფე იოანე-სუმბათი იძულებული იყო თავი ბიზანტიის ქვეშევრდომად ეცნო და ფიცი დაედო, რომ გარდაცვალების შემდეგ მისი ქვეყანა იმპერიის შემადგენლობაში შევიდოდა. მართლაც, შემდეგში შირაქის სამეფო გაუქმდა, იმპერიის ხელისუფლებამ იქ თავისი მოხელე დანიშნა. იმპერატორმა აიძულა, აგრეთვე, ვასპურაკანის მეფე სენექერიმი არწრუნეც თავისი სამეფო ბიზანტიისათვის გადაეცა, თვითონ კი იმპერიის შიდა პროვინციაში მიიღო სამფლობელო.

როცა ბიზანტიამ მოკავშირეები ჩამოაცილა საქართველოს, ბასილი II-მ გადაწყვიტა განეხლებინა შეტევა. იმპერატორმა უბრძანა მის ფლოტს განეხორციელებინა დივერსიები საქართველოს შავი ზღვის სანაპიროებზე. გიორგი I იძულებული იყო საზავო მოლაპარაკება დაეწყო ბიზანტიასთან.

ამ ხანებში ბიზანტიაში გართულდა საშინაო ვითარება: მცირე აზიაში დაიწყო აჯანყება, რომელსაც მეთაურობდნენ ანატოლიის სტრატეგოსი ქსიფიასი და ბარდა ფოკას ძე ნიქოფორე. აჯანყებულებს სურდათ ბასილი II-ის გადაყენება ტახტიდან. გიორგი I-მა ისარგებლა

შექმნილი ვითარებით და მცირე აზიაში ბასილი II-ის მიერ გადასახლებული ფერის ჯოჯიკის ძისა და მისი სიმის ანდრონიკეს საშუალებით კავშირი დაამყარა აჯანყებულებთან. ამოხების ხელმძღვანელები პირობას აძლევდნენ გიორგი I-ს, რომ წარმატების შემთხვევაში, დახმარების საფასურად დაუბრუნებდნენ მას დავით კურაპალატის ყოფილ სამფლობელოებს.

ამ კავშირმაც რეალური შედეგი ვერ გამოიღო, რადგან ბასილი II-მ მოახერხა აჯანყების ჩაქრობა და მისი მონაწილეების დასჯა. ამის შემდეგ იმპერატორმა გადაწყვიტა საბოლოოდ გაეტეხა გიორგი I-ის წინააღმდეგობა.

ბრძოლა საქართველოსა და ბიზანტიის ჯარებს შორის მოხდა ბასიანში. ქართველები დამარცხდნენ. გიორგი I იძულებული იყო ბიზანტიასთან დაედო საქართველოსათვის მეტად არახელსაყრელი ზავი, რომლითაც ბიზანტიის ხელში გადადიოდა არა მარტო დავით კურაპალატისთვის ბიზანტიის მიერ ნაბოძები მხარეები, არამედ — მისი სამამულო სამფლობელოების ნაწილიც, კლარჯეთში და კოლა-არტან-ჯავახეთში. ამასთანავე, გიორგი I-მა იმპერატორს სამი წლის ვადით მიჰვალა მისცა თავისი მცირეწლოვანი ვაჟი — ბაგრატე.

ამრიგად, ბიზანტიამ მიადწია გარკვეულ წარმატებას სამხრეთ აზიურკავკასიაში: განახორციელა სომხეთის სამფლობელოების ერთი ნაწილის, აგრეთვე, ტაოს სამეფოს ტერიტორიების ანექსია და გადააქცია ის პლაცდარმად შემდგომი ექსპანსიისათვის სამხრეთ კავკასიაში. მაგრამ ბიზანტიამ ვერ გატეხა საქართველოს წინააღმდეგობა. საქართველომ შეინარჩუნა სასულიერო დამოუკიდებლობა და ძალებს იკრებდა კვლავ შეტევაზე გადასვლისათვის.

დავით კურაპალატის ყოფილ სამფლობელოებისა და ანექსირებული სომხეთის ტერიტორიებზე ბიზანტიამ შექმნა პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული ერთეული — იბერიის „თემა“, რომელშიც 40-იან წლებში შევიდა, აგრეთვე, გაუქმებული შირაქის სომხური სამეფოს ტერიტორიაც.

1024 წელს გიორგი I-მა კვლავ სცადა შეტევაზე გადასვლა და 1021-1022 წლის ომში განცდილი მარცხის გამოსწორება. საქართველოს მეფე ეცადა გამოეყენებინა იმპერატორის წინააღმდეგ მოწყობილი შეთქმულება. მას მეთაურობდა ვასპურაკანის მმართველად ბიზანტიის მიერ დადგენილი ნიკიფორე კომნენოსი, რომელსაც სურდა იმპერატორის ტახტის ჩაგდება. გიორგი I-მა კავშირი დაამყარა ამოხების მეთაურთან. მან შეძლო შეეფწრობინა ბიზანტიელები მათ მიერ დაკავებულ საქართველოს მიწებზე ჯავახეთ-თრიალეთისა და მათ მიმდებარე მხარეში. ამ დროს გარდაიცვალა ბასილი II (1025). მისმა ძმამ — იმპერატორმა კონსტანტინე VIII-მ გადაწყვიტა ლაშქრობა საქართველოს დასასჯელად. იმპერატორმა ბრძანა შეეჩერებინათ საქართველოს ტახტის მემკვიდრის, ბაგრატის სამშობლოში დაბრუნება, რომელსაც ბასილთან დადებული ზავის პირობით მძევლობის ვადა გაუვიდა და ბასილმა პირობის თანახმად გამოუშვა სამშობლოში, მაგრამ ამ ბრძანების განხორციელება ვეღარ მოეწყო: როდესაც იმპერატორის მიერ გამოგზავნილი მოხელე მას დაეწია, უფლისწული უკვე სამშობლოს საზღვარში იყო შემოსული. 2 წლის შემდეგ გარდაიცვალა გიორგი I (1027წ.) და ბაგრატე ცხრა წლის ასაკში გამეფდა (1027-1072).

1028 წელს ბიზანტიის არმია შემოიჭრა სამხრეთ საქართველოში ბიზანტიის პოზიციების აღსადგენად, რომლებიც შეარყია გიორგი I-მა. ბიზანტიის ლაშქარმა თრიალეთამდე მიადწია, მაგრამ აქ ის შეაჩერა ამ მხარის მმართველმა, ლიპარიტ ბაღვაშმა, რომელმაც თავისი ლაშქრით ძლიერი წინააღმდეგობა გაუწია დამპყრობლებს. სამხრეთ საქართველოში, შავშეთში, ბიზანტიელთა წინააღმდეგ ბრძოლის ორგანიზაციას სათავეში ჩაუდგა ტბეთის ფისიკოპოსი ზაბა მტკეპარი.

ბიზანტია ამ ხანებში სოციალურ დასაყრდენს პოულობდა საქართველოში თავისი ექსპანსიის განსახორციელებლად. ბიზანტიელებს ემზრობოდა და მის სამსახურში დგებოდა ქართველ დიდ აზნაურთა ნაწილი, რომელიც, თავისი ფეოდალური მისწრაფებებიდან გამომდინარე, განწყობილი იყო საქართველოს სამეფო ხელისუფლების წინააღმდეგ. ბიზანტი-

ელეებს ემხრობოდა, აგრეთვე, დაბალი სოციალური ფენის — წვრილი ერის ნაწილი, რადგანაც ამ დროს საქართველოში მიმდინარე ფეოდალიზაციის ინტენსიური პროცესი ბატონყმობის უღელში აბამდა მათ; ამასთან, ბიზანტიელები ალუთქამდნენ მათ მატერიალურ ზოკეთესა და კეთილდღეობას, არწმუნებდნენ, რომ ბიზანტიაში თავისუფალი მიწათმოქმედნი გაცილებით უკეთ ცხოვრობდნენ, ვიდრე საქართველოში. ამ სოციალურ დემაგოგიურ პროპაგანდას ერთგვარ დამაჯერებლობას მატებდა ის გარემოება, რომ სწორედ ამ დროს ბიზანტიაში საიმპერატორო ხელისუფლებამ დაიწყო მსხვილი დინატების უფლებათა შეკვეცა, რაც მიმდინარეობდა დაბალი სოციალური ფენების გამოსარჩლების ნიშნით. ეს ქმნიდა ერთგვარ ილუზიას ამ ფენებზე ხელისუფლების ზრუნვის შესახებ. ამასთანავე, ბიზანტიელებმა ლაშქარს გამოაყოფეს დემეტრე კლარჯი, მეფე ბაგრატ III-ის მიერ კლარჯ ხელმწიფეთა მიმართ გატარებული რეპრესიების შედეგად ბიზანტიაში თავშეფარებულთა უშუალო მეზობელი, როგორც მართებულია შენიშნავს ქართველი მემატიანე, „რეცა შესატყუენლად კლარჯეთისა მეკდრთა“.

1028 წელს გარდაიცვალა იმპერატორი კონსტანტინე VIII, რის შემდეგაც დროებით შენელდა ბიზანტიის ექსპანსია საქართველოში. 1031 წელს მცირეწლოვანი ბაგრატის დედა მარიამი ბიზანტიაში გაემგზავრა ზავის საძიებლად, მისი მისია წარმატებით დაგვირგინდა: იმპერატორმა მშვიდობა ჩამოაგდო საქართველოსთან და ბაგრატ IV-ის კურაპალატის ტიტული უწყალობა. ამრიგად, საქართველოს მეფე ბიზანტიის ვასალი გახდა, ფორმალურად მაინც. ბიზანტიაში მცირეწლოვანი ბაგრატისათვის საცოლვეც გამოძენეს — იმპერატორის კარზე გაზრდილი (თუ იმპერატორის ძმისშვილი) ელენე, რომელიც საქართველოში გამოაგზავნეს. დროებით შეწყდა ბიზანტიის აგრესიული მოქმედება საქართველოს მიმართ, მის შინაურ საქმეებში ჩარევა.

მაგრამ მშვიდობიანი შესვენება ხანმოკლე გამოდგა. ბიზანტიამ კვლავ განაახლა შეტევა საქართველოზე. ამას ხელი შეუწყო ელენეს ნაადრევმა გარდაცვალებამაც. ბიზანტიამ თავისი აგრესიული კურსის შესანიშნავად გამოიყენა დემეტრე უფლისწული — ბაგრატ IV-ის ნახევარძმა, ის თავის დედასთან — ალექსთან ერთად აფხაზეთში, ანაკოფიის ციხეში ცხოვრობდა, რომელიც მას საუფლისწულოდ დაუტოვა მამამ. ბაგრატ IV-ის მოწინააღმდეგეები ცდილობდნენ დემეტრეს მეფედ დასმას, მაგრამ ამაოდ. ბაგრატ IV-ც ცდილობდა მასთან მშვიდობიან შეთანხმებას, მაგრამ ასევე უშედეგოდ. ბოლოს, დემეტრე დედასთან ერთად ბიზანტიაში წავიდა 1032 წელს და ანაკოფია მის ხელისუფლებას გადასცა. ამრიგად, ბიზანტიელებმა ხელთ იგდეს არა მარტო საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთი ნაწილი, არამედ ჩრდილოეთიდანაც მოუარეს მას.

XI საუკუნის 40-50-იან წლებში, ბიზანტიის მხარდაჭერით, დიდმა ფეოდალმა ლიპარიტ ბაღვაშმა ნამდვილი შინა ომი გააჩაღა ცენტრალური ხელისუფლების წინააღმდეგ. ლიპარიტი თავისი მოღვაწეობის დასაწყისში ბიზანტიის წინააღმდეგ აქტიური მებრძოლი იყო, შემდეგ კი ის თანდათანობით პრობიზანტიურ ორიენტაციას დაადგა და ბიზანტიის ერთგულ აგენტად იქცა სამხრეთ კავკასიაში. ამას ბიძგი მისცა მისმა შუღლმა სხვა დიდ ფეოდალებთან, რომლებმაც მასთან მეტოქეობის გამო მის წინააღმდეგ განაწყვეს ბაგრატ IV. როგორც უკვე ითქვა, 1032 წელს ბაგრატ IV-მ გაათავისუფლა ლიპარიტისა და იოანე აბაზასძის მიერ შეპყრობილი თბილისის ამირა ჯაფარი. ასევე ლიპარიტის ინტერესების საწინააღმდეგოდ და მისგან ფარულად დადო თბილისის ამირასთან ზავი ბაგრატ IV-მ 1039-40 წელს. ყოველივე ეს გამოვლინება იყო დიდ ფეოდალებს შორის შუღლისა და მეფესა და ძლიერ ფეოდალებს შორის დაპირისპირებისა, ასეთ ვითარებაში ლიპარიტი ბიზანტიის მხარეზე გადავიდა და მისი მოკავშირე გახდა საქართველოს მეფის წინააღმდეგ ბრძოლაში.

1045 წლის ახლო ხანებში როგორც უკეთ ითქვა ლიპარიტმა დემეტრე უფლისწული ბიზანტიიდან გამოიყვანა და მისი გამეფება განიზრახა. ბაგრატმა იბულებული გასდა შერიგებოდა ქედმაღალ ქვეშევრდომს და ქართლის ერისთავად განეწესებინა. ლიპარიტი მაინც არ დაეცხრა. მას ზურგს უმაგრებდა და მეფის წინააღმდეგ აქეზებდა ბიზანტიის საიმპერატორო კარი. 1046 წ., როცა ამირა ჯაფარის გარდაცვალების შემდეგ ბაგრატ IV-მ თბილისის ასაღებად გაილაშქრა, მას კვლავ განუდგა ლიპარიტ ბაღვაში და ანისი წაართვა. როგორც ჩანს, ეს ინსპირირებული იყო ბიზანტიის მიერ, რომელიც ამ დროს თვით ემზადებოდა ანისის დასაპყრობად. ლიპარიტი მჭიდროდ იყო დაკავშირებული იბერიის თემში განლაგებულ ბიზანტიურ ძალებთან და მათი მხარდაჭერით ამარცხებდა ბაგრატ IV-ს.

XI ს.-ის 40-იანი წლებისათვის იმპერიის აღმოსავლეთი საზღვარი, რომელიც იმ ხანებში უზირატესად ქართულ-სომხურ მიწებზე გადიოდა, ფაქტობრივად, დაუცველი აღმოჩნდა. ამის მიზეზი შეიქნა ის წარუმატებელი სამხედრო რეფორმა, რომელიც იბერიის თემში აუქმებდა სამხედრო სამსახურს და ამის სანაცვლოდ ადგილობრივ მოსახლეობას ხაზინის სასარგებლოდ ფულად გადასახადებს უწყესებდა. შედეგები იმპერიისათვის მეტად მძიმე იყო — მოსახლეობა ბიზანტიის წინააღმდეგ დაირაზმა და თურქ-სელჩუკებს შეუერთდა. იმავე ხანაში გააქტიურდა ბაგრატ მეოთხეც: მან შეავიწროვა იბერიის თემის კატეპანი, აღადგინა ხელისუფლება ტაოსა და მის ნაწილზე, დაიწყო ბრძოლა ანაკოფიისა და ზუფათის დასაბრუნებლად, ჩააყენა თავისი მეციხოვნეები ანისში, რომელზეც პრეტენზიას აცხადებდა კეისარი. ყველაფრიდან აშკარად ჩანდა, რომ ბიზანტიელთა სამხედრო წარმატებებს საქართველოში საფრთხე დაემუქრა. სამიზნოება შეექმნა იმ პოლიტიკურ კურსს, რომელსაც ბიზანტიის იმპერატორები ასორციელებდნენ კავკასიის ვასალური სამეფო-სამთავროებისა და აღმოსავლური თემების მიმართ.

ბიზანტია არ დაკმაყოფილდა მხოლოდ ანისის შემოერთებით, ქალდიისა და იბერიის თემებში გაიზარდა ვარანგთა, ე.ი. სკანდინავიელ მოქირავნეთა და ფრანკთა კორპუსი, ზოლო ლიპარიტ ბაღვაშს საქართველოს ტახტზე ბიზანტიისათვის მისაღები კანდიდატურის დემეტრე ბაგრატონის აყვანა დაეგეგმა. დაახლოებით 1047 წელს ლიპარიტმა ისევ ჩამოიყვანა იმპერიიდან მეფე ბაგრატის ტახტის მოცილედ მისი ნახევარძმა დემეტრე. ამ ლაშქრობის წარმატებით დაგვირგინებისათვის ლიპარიტსა და დემეტრეს, „ბერბენტთან“ ერთად, „ვარანგთა“ 3-ათასიანი რაზმიც გამოჰყვა. ლიპარიტს შეეერთდნენ კონსტანტინეპოლიდან მომავალი ბელის მადიებელი — პაროლდ პარდრაფე და მისი რაზმი. ლიპარიტს მიემხრნენ კახელები. ქართლში, ბრძოლაში „თავსა სასირეთისა ჭაღისასა“ /კასპთან/ მეფე ბაგრატმა დამარცხდა. ბაგრატ IV-ის დამარცხებაში სასირეთის ბრძოლაში გადამწყვეტი როლი სწორედ ნორვეგიელი ვიკინგების მონაწილეობამ შეასრულა.

ამ ხანგრძლივ და მწვავე ბრძოლაში მეფესა და ლიპარიტ ბაღვაშს შორის შესვენება დადგა 1048-1051 წლებში, როდესაც ლიპარიტი ტყვედ ჩაიგდეს თურქ-სელჩუკებმა, როცა ისინი თავს დაესხნენ იმპერიის აღმოსავლეთ პროვინციებს. იბერიის თემის ტერიტორიაზე თურქებს ებრძოდნენ იმპერიის აღმოსავლური თემების მმართველები — გესტი აარონი, კატაკალონ მაგისტროსი და ლიპარიტი. ეს უკანასკნელი ამ დროს იმ ქართული მიწების მმართველი იყო, რომლებიც ბიზანტიელებმა წაართვეს საქართველოს XI ს.-ის 20-იან წლებში. ამ ბრძოლებში ლიპარიტი ტყვედ ჩაუვარდა თურქებს და მხოლოდ 1051 წელს შეძლო ბიზანტიამ მისი გამოხსნა. გაათავისუფლების შემდეგ ლიპარიტი ახალი ძალით იწყებს ბრძოლას საქართველოს მეფის წინააღმდეგ. მხოლოდ იმპერატორის ჩარევით ჩამო-

* არსებობს ამ მოვლენების განსხვავებული დათარიღებაც — 1046 წ. (რედ.).

** აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით არსებობს განსხვავებული მოსაზრებაც, რომ ე.წ. „ვარანგთა“ 3000-იანი სამხედრო ნაწილი მეფე ბაგრატ IV-ის დასახმარებლად იყო მოსული.

ვარდა მათ შორის მშვიდობა. XI ს.-ის ბიზანტიელი ისტორიკოსის სკილიცას ცნობით, იმპერატორის უშუალო მონაწილეობით მეფე ბაგრატმა და ლიპარიტმა ერთმანეთში ზავი შეკრეს იმ პირობით, რომ ბაგრატმა იქნებოდა ბატონი და მთავარი იბერიისა და აბაზგიისა, ხოლო ლიპარიტი — ერთი ნაწილის — მესხეთის მთავარი იქნებოდა სიკვდილამდე, ხოლო ბაგრატს ცნობს პატრონად და მეფედ. ეს იყო სწორედ ის ტერიტორიები, რომელთა ანექსიისაკენ მოიწრაფოდა, პირველ რიგში, ბიზანტია. მის გამგებლად თავისი აგენტის დაყენებით ბიზანტია მნიშვნელოვან ნაბიჯს ღებდა ამ მხარის დასაპყრობად, მაგრამ ბიზანტიის პოლიტიკამ ფეოდალურ ოპოზიციას დაყრდნობით დაემარცხებინა საქართველოს მეფე და დაექვემდებარებინა ეს ქვეყანა, საბოლოოდ მარცხი განიცადა, ქართულმა ფეოდალურმა საზოგადოებამ ჩაშალა ეს ზრახვები და დასაჯა ბიზანტიის აგენტი ლიპარიტი.

ლიპარიტი „ექსორია ქვეს“ (ე.ი. საქართველოდან განდევნეს) და ამით ბოლო მოუღეს მის მმართველობას. ბიზანტიამ დაკარგა თავისი ერთგული აგენტი საქართველოში.

ამავე ხანებში ბიზანტია იძულებული იყო ხელი აეღო თავის ექსპანსიონისტურ ზრახვებზე სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების მიმართ, რადგანაც თვით მას შეექმნა რეალური საფრთხე თურქი სელჩუკების მხრივ. 1071 წელს მანასკერტთან ბიზანტიამ თურქებთან ბრძოლაში სასტიკი მარცხი განიცადა და, ფაქტობრივად, დაკარგა ყოველგვარი უნარი — შეენარჩუნებინა თავისი სამფლობელოები მცირე აზიაში. ასეთ ვითარებაში ბიზანტია ცდილობდა მოეზოვებინა სამხრეთ კავკასიის ხალხების და განსაკუთრებით საქართველოს მხარდაჭერა სელჩუკიანი თურქების წინააღმდეგ ბრძოლაში, თავის მოკავშირეებად გაესადა ისინი.

თავის მხრივ, საქართველოს ხელისუფლებამ ისარგებლეს ბიზანტიის დასუსტებით, შეტევაზე გადავიდნენ და განდევნეს ისინი საქართველოს პროვინციების ციხე-ქალაქებიდან (ანაკოფია, შავშეთ-კლარჯეთ-არტანუჯახეთის ციხეები — გიორგი II-ს დროს (1072-1089), ქართველებმა დაიკავეს, აგრეთვე, იბერიის თემის ის ნაწილები, რომლებიც ჯერ კიდევ თურქებს არ ჰქონდათ დაპყრობილი, კერძოდ კარი და მისი მიმდგომი ტერიტორია, რომელიც იბერიის თემში შევიდა მას შემდეგ, რაც ვანანდის უკანასკნელმა მეფემ გაგებამ 1064 წელს თავისი სამფლობელო იმპერატორ კონსტანტინე მონომახს გადასცა. იბერიის თემის დანარჩენი ნაწილი, მათ შორის შირაქის ყოფილი სამეფოს მიწები, ამ დროისათვის უკვე სელჩუკიან თურქებს ჰქონდათ დაპყრობილი: ბიზანტიამ არა თუ ვერავითარი წინააღმდეგობა ვერ გაუწია ქართველთა ამ ღონისძიებებს, არამედ, პირიქით, ხელიც შეუწყო მათ. კერძოდ, იბერიის თემის მმართველმა, ბიზანტიის დიდმოხელემ, ეროვნებით ქართველმა გრიგოლ ბაგრატიონისძემ, ალბათ, ბიზანტიის ხელისუფლების დაგდებად, გიორგი II-ს გადასცა კარი და მისი მხარე, ფაქტობრივად, იმპერიამ იურიდიულად დაადასტურა მომხდარი ფაქტი. რა თქმა უნდა, ბიზანტიის ეს წყალობა იძულებით იყო, რადგან მას აღარ შეეძლო ამ მხარის თურქთა შემოტევებისაგან დაცვა, თანაც ფაქტობრივად, ქართველებს ის უკვე დაკავებული ჰქონდათ. ბუნებრივია, ბიზანტია ამ ხანებში დაინტერესებული იყო უკვე საქართველოს პოზიციების განმტკიცებით სამხრეთ კავკასიაში, როგორც სელჩუკიანთა წინააღმდეგობის გამწევი ერთადერთი რეალური ძალისა ამ მხარეში.

თავის მხრივ, ქართველებიც ამ ხანებში ინარჩუნებდნენ ბიზანტიურ ორიენტაციას, რადგან ბიზანტიაში ხელაფლნენ მოკავშირეს თურქების წინააღმდეგ ბრძოლაში. ამ ორიენტაციის გამოხატულება იყო თუნდაც ბიზანტიური ტიტულები, რომლებსაც ჯერ კიდევ გიორგი II (ბოლომდე) — და დავით აღმაშენებელი (თავისი მეფობის პირველ ხანებში) ატარებდნენ, მაგრამ ბიზანტიამ ვერ შეაჩერა სელჩუკიანი თურქების აგრესია: 1074 წ. ბიზანტიელებმა ცნეს თურქების ყველა დაპყრობები მცირე აზიაში და დატოვეს ის მხარე. საქართველო მარტო დარჩა მათ პირისპირ.

XI ს.-ის ბოლოს ჯვაროსანთა გამოჩენით ახლო აღმოსავლეთში საქართველოს გაუჩნდა ახალი მოკავშირე თურქების წინააღმდეგ ბრძოლაში. უნდა ვიფიქროთ, რომ ამან თავისი

კვალი დააჩნია საქართველო-ბიზანტიის ურთიერთობას: იმდენად, რამდენადც ბიზანტიას ჯვაროსნებთან მტრული ურთიერთობა ჰქონდა, საქართველომაც ხელი აიღო პრობიზანტიულ ორიენტაციაზე. დავით აღმაშენებელმა მოიშორა ყველა ბიზანტიური ტიტული.

XII საუკუნეში საქართველო ბიზანტიასთან ურთიერთობაში გამოდის უკვე არა მარტო როგორც მისი თანასწორი პარტნიორი, არამედ როგორც თანასწორი მეტოქე ახლო აღმოსავლეთის ქრისტიანულ სამყაროში ჰეგემონობისათვის.

ურთიერთობა განძის საამიროსთან

საქართველოს მეზობელ სახელმწიფოთა შორის ამ დროისათვის განსაკუთრებით აქტიურად მოქმედებს განძის საამირო. განძის ამირებს თავისი პრეტენზიები ჰქონდათ კახეთისა და პერეთის მიმართ. ეს ქვეყანა მათ სამფლობელოს ეზოვნებოდა უშუალოდ და კახეთ-პერეთის დანარჩენ საქართველოსთან შეერთება განძის საამიროს საფრთხეს უქმნიდა.

XI საუკუნის 10-იან წლებში ამირა ფადლონი I იბნ მუჰამად შადადიანი (985-1032) იწვებს მძარცველურ თავდასხმებს კახეთსა და პერეთზე. ბაგრატ III ფადლონის სათანადო დასჯა გადაწყვიტა და მის წინააღმდეგ მოკავშირეობა ანისის მეფე გაგიკ I-ს შესთავაზა. მოკავშირენი მორაკერტს შეხედნენ ერთმანეთს და განძისაკენ დაიძრნენ. ფადლონი შამქორში ჩაიკეტა, მოკავშირეებმა ალყა შემოარტყეს შამქორს და რამდენიმე დღეში „დაღუწეს“ ზღუდენი შანქორისანი“ და როდესაც ქალაქში უნდა შეჭრილიყვნენ ფადლონის მოციქულები მიუვიდათ. ფადლონი ყმობას, ხარკსა და სამხედრო გალდებულებას სთავაზობდა საქართველოს მეფეს. ბაგრატმა მოიწვია დიდებულთა თათბირი და შემოთავაზებულ პირობებზე თანხმობა მისცა ფადლონს.

ჩანს, დასაწყისში ფადლონი ხელშეკრულებით მიღებული გალდებულებების ფარგლებში მოქმედებდა საქართველოს მიმართ, მაგრამ მალე მან პოლიტიკა შეცვალა, აღარ იცავდა ზავის პირობებს. ამ დროისათვის კახეთი და პერეთი უკვე აღარ შემოდიოდა ერთიანი საქართველოს შემადგენლობაში და კახეთ-პერეთის სამეფოს სათავეში მეფე კვირიკე II (1010-1037), დიდად წოდებული, იდგა. ფადლონის წინააღმდეგ ახალი გალაშქრების ინიციატივა კვირიკედან წამოვიდა, რაც სრულად კანონზომიერია, რადგან მისი სამეფო ესაზღვრებოდა უშუალოდ განძის საამიროს და ფადლონის დაუმორჩილებლობა ყველაზე მეტად კვირიკეს აწუხებდა. საქართველოს სამეფოს დროშის ქვეშ გაერთიანდა კვირიკეს — ტაშირ-მორაგეტის მეფის, დავითის და თბილისის ამირა ჯაფარის ლაშქარი, გაძლიერებული ფადლონი, ჩანს, მათ ავიწროებდა. მოკავშირეებმა დაამარცხეს ამირა და გააქციეს, დიდი ნაღავლიც ერგოთ. მაგრამ განძის საამიროს დამორჩილება ვერ შეძლეს. ფადლონმა ბოლმა გულში ჩადო და 1037-1039 წწ. როდესაც საქართველოს მეფე ბაგრატ IV თბილისის ალყად იდგა, ფადლონის შეილი ალი ლაშქარი II (1034-1049) თბილისის ამირას დასახმარებლად გამოემართა.

ამგვარად, XI ს. 40-იანი წლებისათვის განძის ამირები უკვე აღარ ემორჩილებოდნენ საქართველოს სახელმწიფოს. მაგრამ, როდესაც სელჩუკები შემოიჭრნენ სამხრეთ კავკასიაში და ალყა შემოარტყეს განძას, ბაგრატ IV 1049/50 წელს ბიზანტიასთან კავშირში თავისი ლაშქრით სელჩუკთა წინააღმდეგ იბრძოდა და მოკავშირეებმა დაამარცხეს და განდევნეს სელჩუკები.

ეს მოხდა იმ დროს, როდესაც ლიპარიტ ბაღვაში სელჩუკებს ჰყავდათ ტყვედ და ბაგრატს სურდა მოეგვარებინა თავისი ურთიერთობა ბიზანტიასთან და სამსახური გაუწია მას. მაგრამ, ამასთანავე, გასათვალისწინებელია ისიც, რომ სელჩუკები თვით საქართველოს უქმნიდნენ უშუალო საფრთხეს და მათგან განძის დაცვით საქართველო საკუთარი ქვეყნის მისაღვრებებს იცავდა.

ურთიმართობა სომხეთთან

სომხეთის საკითხს მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა ქართული სახელმწიფოს ისტორიაში. მართალია, X ს. ბოლოსა და XI ს. დასაწყისში საქართველოს წინაშე მწვავედ იდგა ქვემო ქართლის პრობლემა, რომელიც ტაშირ-ძორაგეტის სამეფოს ჰქონდა დაჩეხებული, მაგრამ ამ დროს უფრო საშუალო იყო განძის საამიროს შემოტევების მოგერიება და, როდესაც მეფე ბაგრატ III-ის მიერ კახეთ-პერეთის შემოერთებით შემოერთებულმა განძის ამირა ფადლონმა „იწყო კირთხად ერისთავთა პერეთისა და კახეთისათა, ჟამითი-ჟამად მეკობრობით და პარკით რბევად და ტყუენვად ადგილითი-ადგილად“ (მატიანე ქართლისა), მეფე ბაგრატ III-მ განძის ამირას წინააღმდეგ ბრძოლაში მოკავშირეობა სომხეთსა მეფე გაგიკ I შესთავაზა. 1020 წელს, როდესაც გაგიკის გარდაცვალების შემდეგ მის შვილებს შორის ტახტისათვის ბრძოლა ატყდა, მეფე გიორგი I-მა შეძლო ძმების მორიგება, მან უპირატესობა უფროს ძმს იოანე-სუმბატს მიანიჭა. ბიზანტიასთან 1021-23 წლების ომში იოანე გიორგის მოკავშირე იყო, რაც არ აპატიო იმპერატორმა ბასილი II-მ, რომელსაც სრულიად გარკვეული გადამწყვეტილება ჰქონდა სომხეთის მიმართ. მშვიდობის საფასურად მან იოანეს ძეს გაგიკ მოსთხოვა პირობა, რომ გარდაცვალების შემდეგ ის სამეფოს იმპერიას უნდებოდა. 1045 წ. ბიზანტიელებმა სომხეთში მეფობა გააუქმეს, გაგიკ II იმპერიაში გადასახლეს და სომხეთი სამმართველოდ ბერძენ მოხელეს ჩააბარეს. მეფე ბაგრატ IV-ს ამ დროს საკმაოდ რთული მდგომარეობა ჰქონდა და ის ანისის საქმეებში ვერ ჩაერეოდა. მაგრამ, ჩანს, ბაგრატუნთა სომხეთის მოსახლეობა ადვილად ვერ ურიგდებოდა ბიზანტიის გამგებლობაში ყოფნას — ანელებმა ქალაქი საქართველოს მეფე ბაგრატს შესთავაზეს. სომხეთში, ჩანს, სხვადასხვა დავებულება მოქმედებდა. იდგა საკითხი ანისის ტაშირ-ძორაგეტის მეფის — დავითის, შედადიანის ანუ ასვარისათვის გადაცემის, შესახებაც. მაგრამ ქართულმა ორიენტაციამ გაიმარჯვა. საქართველოს მეფეს ვერ ანისის სამეფოს რამდენიმე ციხე (ცხრა) გადასცეს და შემდეგ „მოსცეს ანელთა ანისი ბაგრატის დედასა, რამეთუ მამულად ეგვოდეს სომეხნი — სენეცერემ სომეხთა მეფისა ასული იყო მარიამ დედოფალი, ბაგრატის დედა“ („მატიანე ქართლისა“). მარიამ დედოფალი, დედით სომეხი ბაგრატუნების ჩამომავალი იყო და ამდენად მისთვის ანისის გადაცემა კანონიერად გამოიყურება. მეფე ბაგრატმა დედა გაგზავნა ანისში, რომელსაც ქართველი აზნაურები (სათანადო ღაშქრით) გაატანა და მარიამმა ჩააბარა ანისი. მაგრამ, ბუნებრივია, ბიზანტია ამას ვერ შეურიგდებოდა და ლიპარიტი ამოქმედდა, საქართველომ ანისი დიდი ზნით დაკარგა.

ბაგრატ IV-ის გამეფების შემდეგ სახელმწიფო საქმეებში აქტიურად მონაწილეობს მისი დედა, სომეხთა სამეფო სახლის ჩამომავალი. ცნობილია, რომ მეფე გიორგი I-ის ცოლი იყო ოსთა სამეფო სახლის წარმომადგენელი ალდე, რომელთანაც მას ჰყავდა შვილი დემეტრე. არ არის ცნობილი გიორგი მეფის მარიამ დედოფალთან განქორწინების მიზეზი, შეიძლება ის მონასტერში იყო მონოწიანად და მისი შვილის გამეფების შემდეგ ისევ დაბრუნდა სამეფო კარზე. მარიამის დიდ ავტორიტეტზე მეტყველებს ის გარემოება, რომ XI ს.-ის 30-იან წლებში ის ხელმძღვანელობს საქართველოს ელჩობას ბიზანტიის საიმპერატორო კარზე, რომლის მიზანი ბიზანტია-საქართველოს შორის გათვლებული ურთიერთობის მოგვარება იყო. 50-იან წლებში ის ახლავს ბიზანტიაში ჩასულ თავის შვილს, მეფე ბაგრატს IV-ს, აქტიურადაა ჩაბმული საქართველო-სომხეთის ურთიერთობაში. მარიამ დედოფალს დიდი წვლილი მიუძღვის XI ს. 30-50-იან წლებში ქართველი მოღვაწის, გიორგი პროზორე შავშელის მიერ იერუსალიმში ჯვრის მონასტრის აგების საქმეში.

3. სელჩუკიანი თურქების შემოჭრა საქართველოში

სელჩუკიანი თურქები წარმოშობით შუა აზიიდან იყვნენ. ისინი ოღუზთა მოდგმის მომთაბარე ტომებს ეკუთვნოდნენ. სახელწოდება მათი გაერთიანების მეთაურის, სელჩუკის სახელიდან მიიღეს.

X ს.-ის მეორე ნახევარში მათ შექმნეს მსხვილი გაერთიანება, მიიღეს ისლამი. XI ს.-ის 30-იანი წლებიდან იწყება მათი დიდი დაპყრობითი ომები. პირველი სულთანის თორღილ-შაჰი იყო (1038-1063). ე.წ. „დიდი სულთნების“ ალფ-არსლანის (1063-1072) და მალექ შაჰის (1072-1092) დროს მათ დაიპყრეს ირანი, ბიზანტიის იმპერიის აღმოსავლეთი პროვინციების უდიდესი ნაწილი, სამხრეთ კავკასიის მნიშვნელოვანი ნაწილი, და შექმნეს დიდ სულჩუკთა იმპერია, რომელიც, ძირითადად, ირანისა და ერაყის ტერიტორიას მოიცავდა.

სამხრეთ კავკასიაში მათი შემოსევები XI ს.-ის 30-იანი წლებიდან იწყება. თორღილ შაჰის დროს დაიპყრეს ირანი, ერაყი, ქურთისტანი, შემოიჭრნენ სამხრეთ კავკასიაში. 1055 წელს თორღილ შაჰი ბაღდადში შეიჭრა, ხალიფამ ის სულთანად, ე.ი. მის მიერ დაპყრობილი ქვეყნების საერო ხელისუფლად ცნო. ბაღდადის ხალიფას მართლმორწმუნე მუსლიმთა უზენაესი სასულიერო ხელისუფლის ფუნქცია ეცისრა.

სამხრეთ კავკასიაში სელჩუკთა თავდაპირველი მარბიელი რაზმები უკვე XI საუკუნის 30-იანი წლებიდან ჩნდებიან. მართალია, მათი თავდაპირველი თავდასხმების მთავარი მიზანი მარცვარბევა იყო, მაგრამ უკვე ამ დროსვე იწყება საქართველოს მეზობელ მიწებზე მათი დასახლება, რაც აპირობებს მეფე ბაგრატ IV-ის აქტიურ მონაწილეობას მათ წინააღმდეგ ბრძოლაში.

XI ს.-ის 40-იან წლებში, როდესაც სელჩუკები იწყებენ ბრძოლას სომხეთისათვის, სამხრეთ კავკასიის პოლიტიკურ რუკაზე სომხეთის დამოუკიდებელი სახელმწიფო აღარ არსებობდა — სომხურ მიწებს ბიზანტია ფლობდა. ის, რომ იმპერიამ ზედ სელჩუკთა შემოჭრის წინ მოსპო სომხეთი როგორც მათ წინააღმდეგ მეზობელი აქტიური და რეალური ძალა, დიდად ასუსტებდა სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების წინააღმდეგობის უნარს. თავისი შესაძლებლობების ფარგლებში ბიზანტია იცავდა ამიერკავკასიის სელჩუკთაგან. ამ ბრძოლაში მას ლიპარიტი ბაღდადში დიდ დახმარებას უწევდა. როგორც ავტორების ცნობით, თავდაპირველად ბიზანტიელთა და ლიპარიტის შეერთებულმა ღაშქარმა რამდენიმე დიდი დამარცხება აგვა სელჩუკებს, მაგრამ შემდეგ უპირატესობა თანდათან სელჩუკთა მხარეზე გადავიდა.

მანაზკერტში (1071 წ.) დამარცხებამ და შინაფეოდალურმა ბრძოლამ განსაზღვრეს ბიზანტიის იმპერიის დასუსტება XI საუკუნის 70-იან წლებში. 1074 წ. სელჩუკთა ტყვეობაში მყოფმა იმპერატორმა რომან დიოგენმა ზავი დასდო სელჩუკებთან, რომლის თანახმად ბიზანტიის იმპერიის აღმოსავლეთის პროვინციები დაუთმო მათ. მართალია, იმპერიის ხელისუფლებამ არ ცნო ტყვედ მყოფი იმპერატორის მიერ ხელმოწერილი საზავო პირობები, მაგრამ რეალურად ვერაფერს მიაღწია.

სელჩუკთა ძლიერი და მრავალრიცხოვანი მტრის პირისპირ კავკასიაში საქართველო მართო აღმოჩნდა.

მართალია, როგორც ვარაუდობენ სელჩუკთა მარბიელი და მმარცველი რაზმები XI ს. 30-იანი წლებიდან ჩნდებიან საქართველოს სასაზღვრო ოლქებში, მაგრამ სელჩუკთა პირველ დიდ თავდასხმას საქართველოს მიწა-წყალზე, ქვეყნის დაპყრობის და იქ თავისი ხელისუფლების დამკვიდრების მიზნით, ადგილი აქვს 1064 წელს, სულთან ალფ-არსლანის (1063-1072 წწ.) დროს. სელჩუკთა ღაშქრის შემოჭრა მოულოდნელად მოხდა. ისინი სამხრეთ საქართველოში შემოიჭრნენ, მთარბიეს კანგარი და თრიალეთი; ალფ-არსლანის მმარცველმა ურდოებმა ერთ დღეში ყველის-ყურამდე მიაღწიეს, გადავიდნენ შავშეთში, კლარჯეთში, ტაოში და ფანასკერტს მიაღწენ, იმავე დღეს თორს ჩამოვიდნენ, ხოლო თვით

სულთანმა სამი დღით თრიალეთს დაბანაკდა. მეფე ბაგრატ IV ოჯახით ტაოს იმყოფებოდა და ძლიერ გაასწრო ქართლში. სელჩუკები ჯაგახეთში გადავიდნენ და ახალქალაქს შე-
მოადგნენ. საქართველოში, ეტყობა, ადრევე ემზადებოდნენ სელჩუკთა დასახვედრად და ცი-
ხე-ქალაქთა მაგრებად დაუწყიათ, მაგრამ ახალქალაქის ზღუდით გამაგრება ვერ მოუწერიათ.
სამ დღეს გმირულად იცავდნენ სამშობლოს ერთგული შვილები ახალქალაქის დაუმთავრებელ
კედლებს, შემდეგ სისხლისმღვრელი ბრძოლები ქალაქში გაგრძელდა, „შევიდეს ქალაქად
თურქი და ტყუეფენს ურაცხუნი სულნი ქრისტიანეთანი; აღიღეს განბი და ტყუე ძლიერი,
და შეიღება წყალი ახალქალაქისა სისხლითა“, წერს ამბების თანამედროვე შემატანე.

მიღწეული წარმატების მიუხედავად, სელჩუკებმა შეწყვეტეს საქართველოსათვის ბრძო-
ლა. შესაძლებელია, გაწყვეტა წინააღმდეგობამ დააფიქრა სულთანმა და აიძულა თავი შე-
ეკავებინა შემდგომი სამხედრო ოპერაციებისაგან. ახალქალაქიდან სულთანმა ბაგრატს მო-
ციქული გაუგზავნა და დისშვილის ხელი სთხოვა, თვით კი ანისს გაემგზავრა, აიღო ქალა-
ქი და ის თავის კაცს აბულ ასვარ მანუჩეს ძე შადადიანს ჩააბარა.

მეფე ბაგრატ IV-ის დისწული, რომლის ხელი სულთანმა ითხოვა, ამავე დროს იყო ტა-
შირ-ბორაგეტის მფლობელის, კვირიკის მმისწული. ბაგრატმა კვირიკეს ქორწინების დას-
ტური თხოვა და უარი მიიღო. ბაგრატმა ეს ვითარება კარგად გამოიყენა. მან დიდი სამხედ-
რო რაზმით გაგზავნა კვირიკესთან თავისი დიდებული ვარაზ-ბაკურ გამრეკელი. გამრეკელმა
კვირიკე მეფის ახლობლები გადმოიბირა და მეფე და მისი ძმა სუმბატი ხელში ჩაიგდო.
ტაშირის მეფე კვირიკე იძულებული შეიქნა დამორჩილებოდა საქართველოს მეფეს, გადასცა
ბაგრატს თავისი რეზიდენცია სამშვილდე და „ეგრეთვე მონებდეს სომეხნი“ ბაგრატ მეფეს.
თავისი დისწული ბაგრატმა სულთანს გაუგზავნა და ძლიერ მეზობელთან ნათესაური ურ-
თიერთობა დაამყარა. ცოტა ხნით ამაზე ადრე ბაგრატმა თავისი ერთი ასული მართა (მარო-
ამი) ბიზანტიას გაათხოვა. ამ დინასტიური კავშირების დამყარებით ბაგრატი ცდილობდა
თავისი პოზიციების განმტკიცებას.

მაგრამ ნათესაურმა კავშირმა ვერ უშველა ბაგრატს, და 1068 წელს, როდესაც მეფე
ბაგრატი კახეთისათვის იბრძოდა, სულთნის ლაშქარი რანიდან პერეთში შემოიჭრა. ამ ცნო-
ბის მიღებისთანავე ბაგრატმა დააგდო კახეთი და ქართლში დაბრუნდა, როგორც მოსალოდ-
ნელი იყო, ბაგრატის ყველა მტერი სულთანს მიუგოდა. ბაგრატის მიერ შევიწროებული
კახთა მეფე დიდი ძველით ეახლა სულთანს, წინა დაიცვითა და ხარაჯა აღუთქა, სამ-
აგიეროდ, სულთანმა მას კახეთის ციხენი გადასცა, როდესაც სულთანმა საქართველოზე წა-
მოვიდა, მის ამაღლაში იყვნენ: ტაშირ-ბორაგეტის მეფე კვირიკე, თბილისის ამირა ჯაფარი
და კახთა მეფე ახსართანი.

გაერთიანებული ლაშქარი ქართლში შემოვიდა. ქართველი ისტორიკოსი ფრიად მუქ ფე-
რებში ხატავს შექმნილ ვითარებას. ქართლი დაარბიეს, მოსახლეობის უმრავლესობა მოს-
რეს, განდევნეს ან ტყვედ წაასხეს. სელჩუკთა რაზმები დასავლეთ საქართველოშიც გადა-
ვიდნენ, დაარბიეს არგვეთი, ცალკეულმა რაზმებმა სეერის ციხემდე მიადწინეს.

სელჩუკთა თავდასხმა 10 დეკემბერს დაიწყო. ექვსი კვირის განმავლობაში მტერი აოხ-
რებდა ქვეყანას, მაგრამ შემდეგ ყინვები დაიწყო და ყინვების გამო სელჩუკთა გართულე-
ბული მდგომარეობის იმედით „მიგზავნა მოციქულად ივანე, ძე ლიპარიტისი, მეფემან ბაგ-
რატ ძიებად მშვიდობისა, ზოლო სულტანმა შეატყია იგი აფხაზეთად ბაგრატისა, სთხოვა ხა-
რაჯა და უქადა მშვიდობა. ზოლო სიფიციხლისაგან ზამთრისა ეგრადარა მოიღოდინა და წარ-
ვიდა ქართლით“. საქართველოდან წასვლის წინ სულთანმა აიღო თბილისი და რუსთავი და
ისინი საქართველოს მტერსა და ძლიერ მეტოქეს, განძის ამირას გადასცა. ეს აქტი საქარ-
თველოსა და განძას შორის ურთიერთობის გამწვავებას და საქართველოს დასუსტებას ისა-
ხავდა მიზნად.

როგორც მოსალოდნელი იყო, ფაშალონმა დაიწყო საქართველოს ნაპირთა რბევა. მან
მოხერხებულად გამოიყენა თავისი მდგომარეობა, გამაგრდა თბილისში და იქიდან არბევდა
ქართლს. ქართველებმა გაილაშქრეს ფაშალონის წინააღმდეგ, გაიმარჯვეს, ფაშალონი ბაგ-
რატს ჩაუვარდა ხელთ და მხოლოდ სულთნის შუამდგომლობით გაათავისუფლა ის საქარ-
თველოს მეფემ. მიუხედავად ამისა, განძის ამირა არ ისვენებდა და ბაგრატმა მისი კიდევ
ერთხელ სამაგალითოდ დასჯა გადაწყვიტა. ბაგრატმა დამხმარედ თავისი ცოლისძმა — ოს-
თა მეფე დორდოლელი მოიწვია, რომელიც 40-ათასიანი ლაშქრით მოვიდა. ქართველთა და
ოსთა შეერთებულმა ლაშქარმა დაარბია ფაშალონის სამფლობელო და ნაალაფევით დატვი-
რთული დაბრუნდა.

ჩანს, საქართველომ შეძლო სელჩუკთა მიერ მიყენებული ჭრილობების ნაწილობრივი
მოშუშება. ფაშალონზე გამარჯვებასაც კქონდა გარკვეული მნიშვნელობა, ბაგრატმა რიგი
ქალაქები და ციხეები დაიბრუნა.

რამდენადაც ამ ეტაპზე სულთნის მთავარ მიზანს ანატოლიიდან ბიზანტიელთა განდევნა
შეადგენდა, მას არ შეეძლო გადაწყვეტი ზომების მიღება საქართველოს მეფის წინააღმდეგ.
ალფ-არსლანი მოციქულების და ძღვენის გაგზავნით კმაყოფილდებოდა და ზარკს მოითხოვ-
და. ბაგრატიც დიპლომატიურად მოქმედებდა: ისიც მოციქულებს უგზავნიდა სულთანს, დი-
დი ძღვენით, მაგრამ ზარკს არ კისრულობდა.

საქართველოში დროებით მშვიდობა დამყარდა, რაც სელჩუკთა სახელმწიფოში არსე-
ბული მდგომარეობით იყო უმთავრესად გაპირობებული. 1072 წელს შეთქმულებმა მოკლეს
სულთან ალფ-არსლანი. ამავე წელს გარდაიცვალა საქართველოს მეფე ბაგრატ IV. ქარ-
თველი ისტორიკოსი წერს: „ეგრადარა ცნეს ბაგრატ და სულტანმან ერთმანეთისა სიკუდილი“.

1073/4 წწ. სულთანმა მალიქ-შაჰმა განაახლა საქართველოზე თავდასხმები. კლდეკარის
ერისთავმა, ივანე ბაღვაშმა საქართველოზე სალაშქროდ წამოსულ სულთანს შეილი, ლიპა-
რიტი შეაგება. იმ დიდი დამარცხების შემდეგ, რაც ამ საგვარეულომ განიცადა, ბაღვაშებმა
ისევ გარეშე ძალის დახმარებით გადაწყვეტეს მდგომარეობის აღდგენა, მაგრამ ივანე ვერ
გამლო სელჩუკებთან და გამოიქცა. მალიქ-შაჰი საქართველოში შემოვიდა, ივანე ბაღვაში
ოჯახითა და ახლობლებით ტყვედ ჩავარდა. სულთანმა მთარბია ქართლი და ნადავლით
დატვირთული გაბრუნდა, ზოლო თავისი სარდალი სარანგი-სავთეგინეს ძე — ლაშქრით გან-
ძას გაგზავნა. ფაშალონი დამარცხდა და ტყვედ ჩავარდა. ზოლო როდესაც სარანგი განძის
მოხურების შემდეგ საქართველოსაკენ გამოემგზავრა, მასთან თავთავისი ლაშქრით იმყოფე-
ბოდნენ განძის ამირა და, აგრეთვე, დვინისა და დმანისის ამირები. მეფე გიორგი II (1072-
1089), კახეთის მეფე აღსართანთან ერთად, ფარცხისთან დახვდა მტერს და ლაშქარცხა.

გიორგიმ გადაწყვიტა ესარგებლა ბიზანტიელთა მძიმე მდგომარეობით, და სელჩუკებზე
გამარჯვებით გათამამებულმა იმპერიის მიერ მიტაცებული ქართული მიწების დაბრუნება
მოისურვა და წაუსუნა ბერძენთა ანაკოფია, თავადი ციხეთა აფხაზეთისათა, და მრავალი
ციხენი კლარჯეთისა, შავშეთისა, ჯაგახეთისა და არტანისა“.

ეს ის დროა, როდესაც ბიზანტიის იმპერია სელჩუკებთან ბრძოლაში მარცხს განიცდის,
ტოკებს აღმოსავლეთის პროვინციებს. ამ დროს გიორგი იკავებს ციხე-ქალაქ კარს და მის
მიმდგომ მხარეს, ენანდის ყოფილ სამეფოს. ორი ქართველი ისტორიკოსი სხვადასხვაგ-
ვარად მოგვითხრობს ამ ფაქტის შესახებ. „მატიანე ქართლისას“ ავტორის ცნობით, გიორგი
მეფემ „აიღო ქალაქი კარისა, ციხე-ქუეყანა, და სიმაგრენი ენანდისა და კარნაფორისანი,
და იოტნა თურქნი მის ქუეყანისანი“. ზოლო დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის თანახმად,
ბანას მყოფ გიორგი მეფესთან მივიდა „ზორავარი აღმოსავლისა გრიგოლ ბაკურიანის ძე
რომელსა კქონდეს ოლთისნი, და კარნუ ქალაქი, და კარი... და მოსცა გიორგი მეფესა
კარის ციხე-ქალაქი და მისი მიმდგომი ქუეყანა“. კარი და მისი მიმდგომი ქვეყანა, რომე-
ლიც, დავითის ისტორიკოსის სიტყვით, გრიგოლ ბაკურიანის ძემ მისცა გიორგი მეფეს,

1064 წლიდან სელჩუკებს ეპყრათ, მაგრამ იმპერია ინარჩუნებდა ამ ქვეყნებზე თავის იურიდიულ უფლებებს და გიორგიმ სწორედ სელჩუკთაგან ამ მხარის დაპყრობის დაკანონების უფლება მიიღო და ორივე ქართველი ისტორიკოსის ცნობა გარკვეულ სიმართლეს შეიცავს: თავისი დიდი მოხელის, გრიგოლ ბაკურიანის ძის მეშვეობით, რომელსაც ამ დროს აღმოსავლეთის ღომესტიკოსის თანამდებობა ეპყრა და რომელსაც ამდენად ექვემდებარებოდა იმპერიის აღმოსავლეთის პროვინციების გამგებლობა, იმპერიის ხელისუფლებამ საქართველოს მეფეს სელჩუკთაგან წართმეულ ამ მხარეთა მფლობელობის უფლება დაუმტკიცა და დავითის ისტორიკოსი სწორედ ამას გულისხმობს, როდესაც გრიგოლ ბაკურიანის ძის მისაზე მოგვითხრობს. გიორგიმ კი სელჩუკები აქედან იარაღით განდევნა და ანონიმი ავტორი ამაზე მიუთითებს. დაკავებულ ქ. კარში გიორგიმ შავშელი აზნაურები ჩააყენა.

საქართველომ ისევ დროებით შესვენება მოიპოვა, მაგრამ XI საუკუნის 70-იანი წლების ბოლოს და 80-იანი წლების დასაწყისში დაიწყო სელჩუკთა ახალი თავდასხმები, რომელთაც ფრთხილ მძიმე მდგომარეობაში ჩააყენეს ქვეყანა.

1076 წელს მალიქ-შაჰი საქართველოში შემოიჭრა და თბილისი დაიკავა. სელჩუკები საქართველოს ფარგლების გაფართოებას და, საერთოდ, საქართველოს გაძლიერებას ვერ მოითმენდნენ. 70-იანი წლების დასასრულს სულთანმა ახალი ლაშქარი გამოგზავნა. ამირა ამადის სარდლობით, სელჩუკებმა დაიკავეს არზრუმი და ოლთისი; შემდეგ ამირა ამადი ყველის ციხეს დაეცა, სადაც მეფე გიორგი იყო. მეფემ ძლიერ გაასწრო. სელჩუკებს მათ მხარეზე გადასული ქართველი ფეოდალები ესმარებოდნენ. თურქებმა დიდი ნადავლი აიღეს, მათი თავდასხმები გახშირდა. გიორგი დასავლეთ საქართველოში გადავიდა. დავითის ისტორიკოსის სიტყვით, „ასისფორნი და კლარჯეთი ზღვის პირამდის, შავშეთი, აჭარა, სამცხე, ქართლი, არგუეთი, სამთქალაქო და ჭყონდიდი აღიგსო თურქეთა, მოისრა და, ტყუე იქნა ამათ ქვეყანათა მკადრი ყოველი, და მასვე ერთსა დღესა დაწვეს ქუთათისი, და არტანუჯი, და უდაბნონი კლარჯეთისანი“.

ყოველ წელიწადს, გაზაფხულის დადგომისთანავე, სელჩუკთა ახალ-ახალი ურდოები შემოდიოდნენ საქართველოში, ისინი პარცევადნენ ქვეყანას, ზოლო ზამთრის პირს მიდიოდნენ უკან და რისი წაღებაც შესაძლებელი იყო მიჰქონდათ თან. მაგრამ ნაწილი რჩებოდა და ქართულ მიწაზე ჯდებოდა. იმავე დავითის ისტორიკოსის სიტყვით, თურქებმა ააოხრეს და გააჩანაგეს ქვეყანა, მოსახლეობა გაუღიტეს. „ზოლო, თუ ვინმე მთიულეთს ანუ სიმაგრეთა სადამე ვინ დაშთა კაცო, ზამთრისა სიფიცხითა, უსახლობითა და შიმშილითა ეგრეთა მოისრა“, და, დასძენს დავითის ისტორიკოსი: „ესე იყო პირველი დიდი თურქობა; რამეთუ ქორონიკონი იყო სამასი“ (ე.ი. 1080 წ.).

დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი უაღრესად მეტეფერებში ხატავს საქართველოში შექმნილ ვითარებას: „მოოკრდა ქუეყანა და ტყვედ გარდაიქცა, და ნაცვლად კაცთა მკვნი და ნადირნი ველისანი დაეპყდრნეს მას შინა“. ისტორიკოსის სიტყვით, ასეთი უბედურება ვერ არ განეტყვავდა ქართველ ხალხს, ეკლესიანი თავლებად აქციეს, წმინდანნი შეურაცხვეს, ეკლესიის მსახურნი დახოცეს, ქალწულნი შეაგინეს, ჩვილნი დახოცეს და დაიტაცეს. დედაბიწა სისხლით ირწყვოდა. აღწერილი სურათი შემზარავია. ჩანს, სელჩუკები ყოველგან ერთნაირად მოქმედებდნენ, რადგან დაახლოებით ასევე აქვს აღწერილი სომხეთის მდგომარეობა ამ დროის სომეხ ისტორიკოსის არისტაკეს ლასტიგურტცის.

შექმნილი ვითარება განსაკუთრებით რთულდებოდა და მძიმდებოდა სელჩუკთა დასახლებით ქართულ მიწაზე. როგორც ცნობილია, სელჩუკები მოდიოდნენ თავისი ოჯახებითა და ავლა-დიდებით, სახლდებოდნენ დაპყრობილ ქვეყნებში და მთელ სამიწათმოქმედოდ ეარგის ფართობს საძოვრებად აქცევდნენ. ნადგურდებოდა საუკუნოვანი ტრადიციების მქონე მიწათმოქმედების ინტენსიური ფორმები. მებაღეობა-მევენახეობა-მემინდვრეობის ადგილს ექსტენსი-

ური მომთაბარული მესაქონლეობა, ზოლო ადგილობრივი მკვიდრი ფეოდალური კლასის ადგილს მოსული მომთაბარული არისტოკრატია იკავებდა.

სელჩუკმა მომთაბარეებმა დაიკავეს ირანი, ხელში ჩაიგდეს ხელისუფლებაც. ირანის მოსახლეობის ეთნიკურ შედგენილობას საფრთხე შეექმნა, ამიტომ მმართველი წრეები ცდილობდნენ მომთაბარეთა მოძრაობა ბიზანტიისა და საქართველოსაკენ მიემართათ. ისინი მომთაბარე ურდოებს ჩვენსკენ უბიძგებდნენ და ერეკებოდნენ.

თორღილ-ბეგისა და ალფ-არსლანის სულთნობის დროისაგან განსხვავებით, როდესაც, ძირითადად, დიდი დაპყრობითი ომები მიმდინარეობდა და მომთაბარე არისტოკრატის წრეში მიწების გადაწევა ხდებოდა, XI ს.-ის 70-იან წლებში იწყება დაპყრობილ მიწებზე ხელისუფლების განმტკიცება. თავისი პოლიტიკური ხელისუფლების დამკვიდრებისათვის, მალიქ-შაჰი დაპყრობილი ქვეყნებისაგან დამოკიდებულების ფორმებისა და ხარკის ოდენობის ზუსტ განსაზღვრას მოითხოვდა. ამ ღონისძიებებს კიდევ მეტად უნდა გაეუარესებინათ საქართველოს მდგომარეობა, რადგან თავის დროზე მეფე ბაგრატ IV-მ არ იკისრა სათურქო ხარკი. ამან სელჩუკთა ახალი თავდასხმები გამოიწვია მალიქ-შაჰის დროს, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, XI ს.-ის 80-იანი წლებში, იწყება ე.წ. „დიდი თურქობა“. გიორგი მეფემ ვერ მოახერხა ქვეყნის მთელი ძალების მობილიზება და სელჩუკთათვის ჯეროვანი წინააღმდეგობის გაწევა. მეფემ თავი დამარცხებულად ცნო და, ყოველწლიური ხარაჯის ფასად მშვილობა რომ დაემყარებინა, სულთანს ეახლა. ის, რაც მიუღებელი იყო ბაგრატ IV-ათვის, მის შვილს სასვეწარი გაუხდა. მაგრამ იმ დროს, როდესაც ვითარება საქართველოს საზიანოდ შეიცვალა, ყოველწლიური ხარკი შეიძლება შეგებად მოგვეწოდება ქვეყანას. ამ დროს განსაკუთრებით ჩამოსახლებულ თურქთა ურდოებისა და მათი ახალი ტაღლების მოსვლის საკითხი იდგა მწვავედ. სელჩუკთა უკონტროლო და გაუმდებელი ძარცვა უფრო მეტს ართმევდა მოსახლეობას, ვიდრე ერთხელ და სამუდამოდ გადაწყვეტილი და დაწესებული ხარაჯი წაიღებდა. ასე ფიქრობდა მეფე და, ჩანს, ასე განსაჯა დიდებულთა საკრებულომ, რომელთა დასტური ითხოვა და მიიღო გიორგიმ. გიორგი II სულთანს ეახლა. სულთანმა საქართველოს მეფე შესაფერისი პატივით მიიღო, „ყოველი სათხოველი აღუსრულა მეფესა გიორგის“. საქართველომ ყოველწლიური ხარკი, სამხედრო სამსახური იკისრა, რის სასაცლოდ მალიქ-შაჰს უნდა გაეგვანა საქართველოდან სელჩუკთა მომთაბარე ურდოები. სამწუხაროდ, საქართველოს მმართველი წრეების ვარაუდი არ გამართლდა: ხარკი სულთანს მისდიოდა, მაგრამ მას არამც თუ აქ მყოფი მომთაბარეები არ გაყავდა, საქართველოში სელჩუკთა სულ ახალ-ახალი ურდოები შემოდიოდა... გრძელდებოდა ძარცვა. მდგომარეობა კიდევ უფრო დამძიმდა.

მოხალაპარაკებლად მისული მეფე გიორგი სელჩუკთა სულთანმა „სულთნურად დაასაჩუქრა“, მას კახეთის სამეფო უწყალობა. მაგრამ კახეთს თავისი მეფე ჰყავდა და მისი დაპყრობა იყო საჭირო. ამისათვის სულთანმა გიორგის დიდი ლაშქარი გამოაგზავნა თან. ასე რომ, მეფე გიორგი საქართველოში ქართველთა და სელჩუკთა გაერთიანებული ლაშქრით შემოვიდა, სელჩუკთა ურდოების თავისი ქვეყნიდან განდევნის მოსურნე მეფე თვითონ შემოუძღვა მათ ახალ ძალას თავის ქვეყანაში. ქართველ-სელჩუკთა გაერთიანებული ლაშქარი ჰერეთში ვეინის ციხეს შემოადგა. ალყა გაგდებოდა, მოვიდა დიდი თოვლი, „ზოლო მეფესა გიორგის მოექცენა ნადირობა აჯამეთისა, არღარას ზრუნვიდეს სხუასა, არცა ელოდა აღებასა ვეინისასა და კახეთისა, არამედ ლაშქართა თურქთასა, რომელ ჰყავა, მისცა ნიჭად სუჯეთი და ყოველი ქუეყანა იორის პირი კუხეთი, რომელი მოოკრდა მუნ დღეინდელად დღემდე. ზოლო თუთი გარდავლო მთა ღონთა და შთავიდა აფხაზეთად“. ასე შეფასა დავითის ისტორიკოსმა გიორგის ნაბიჯი და იმ დროიდან მოყოლებული გიორგის ეს მძიმე ცოდვა აწევს. მაგრამ იქნებ უფრო მართებულია თვალსაზრისი, რომ სულთნის კარზე მყოფი გიორგი იძულებული იყო დათანხმებოდა სულთნის წინადადებას, რაც ბრძანებს

უდრიდა, და მიეღო „საჩუქრად“ კახეთის სამეფო, რომლის დასაპყრობად სულთანმა მას დიდძალი ლაშქარი გამოატანა. სულთნის ეს „საჩუქარი“ ზომ შემთხვევით არ იყო შერჩეული. ამიტომ გიორგი იბულებული შეიქნა შემოეყვანა საქართველოში სელჩუკთა ახალი ძალა, ზოლო შემდეგ, თვითონ მაინც რომ არ მიეღო მონაწილეობა ძმათა ომსა და კახეთის აოხრებაში, გაეცალა იქაურობას.

ქვეყანაში მდგომარეობა თანდათან რთულდებოდა. სელჩუკთა ლაშქრის მოსვლის შემდეგ სულთანთან გაემგზავრა კახთა მეფე აღსართანი და მორჩილების და დიდი ერთგულების ნიშნად ისლამი აღიარა. „და ამით ღონითა აიღო სულთნისაგან კახეთი“. შინაომის საშიშროება შეიქმნა. ქართველი ხალხი ფიზიკური განადგურების საფრთხის წინაშე აღმოჩნდა, რეალურად დადგა მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობის შეცვლის საშიშროების საკითხი. გართულებული მდგომარეობა კიდევ უფრო დაამძიმა 1089 წლის საშინელმა მიწისძვრამ, რომელიც თითქმის მთელ წელიწადს გრძელდებოდა: „ქალაქნი და სოფელნი დაირღუნეს, ეკლესიანი დაეცნეს, და სახლნი დაინთვნეს და დაზულეს, და იქმნეს საფლავი მას შინა მკვიდრთა“.

საქართველოს უდიდესი ნაწილი სელჩუკებმა დაიკავეს. საქართველოს მეფის ხელისუფლება რეალურად მხოლოდ დასავლეთ საქართველოზე ერცელდებოდა. საგარეო პოლიტიკური გართულებანი შინაგლასობრივი განხეთქილების გააქტიურებას უწყობდა ხელს. ფეოდალურმა არისტოკრატიაში, როგორც უკვე ითქვა, მეფის წინააღმდეგ რამდენიმე შეთქმულება მოაწყო. მართალია, მეფე გიორგიმ რამდენჯერმე დაამარცხა აჯანყებულ-განმდგარი დიდებულები, მაგრამ ფეოდალური არისტოკრატის წინააღმდეგობა რომ გატეხილი არ იყო, ეს დაეას არ იწვევს, ცენტრალური ხელისუფლების მხრივ გადამწყვეტ ზომებს მოითხოვდა.

გიორგიმ ვერ შეძლო დიდებისმოყვარე ფეოდალთა ალაგმვა. დამარცხებულებს ის დასჯის მაგიერ ასაჩუქრებდა. ასეთი პოლიტიკის გამო მას არ ინდობენ არც იმდროინდელი და არც შემდგომი ხანის ქართველი ისტორიკოსები. მაგრამ მისი შინაური მტრების მოსყიდვის პოლიტიკას იჭნებ გამართლება თუ არა, ასხნა მაინც აქვს. ქვეყანა სელჩუკთა აგრესიას განიცდის, მათთან ბრძოლა მეფეს უჭირს და ამ ვითარებაში ის ცდილობს საკუთარ ქვეშევრდომთა დაშოშმინებას. ქვეყანაში შემოსული მტრის წინააღმდეგ გამოყენებას, მაგრამ, ჩანს, უშედეგოდ.

ქვეყანაში შექმნილი მძიმე მდგომარეობა მოითხოვდა ძალთა სრულ მობილიზაციას საშინაო და საგარეო მტრებთან საბრძოლველად. ასეთ კრიტიკულ მომენტში ახალგაზრდა გიორგი გადადგა და ტახტი 16 წლის ტახტის მემკვიდრეს, დავითს დაუთმო, როგორც გარდაუდონ, ეს „დათობა“ პატრიოტულად განწყობილი ფეოდალური დაჯგუფების მიერ მოწყობილი კარის გადატრიალება უნდა ყოფილიყო. გიორგი, რომელმაც ამის შემდეგ კიდევ დიდხანს იცოცხლა (ის ცოცხალია ვერ კიდევ 1108 წ., შეიძლება 1112 წელსაც), აიბუღეს ტახტი შვილისათვის დაეთმო და მთლიანად ჩამოაშორეს სახელმწიფო საქმეებს.

XXIII თავი

საქართველო დავით IV აღმაშენებლის მეოცაში /1089-1125/

დავით აღმაშენებლის პიროვნება

საქართველოს გამოჩენილი ისტორიული მოღვაწის, მეფე დავით IV აღმაშენებლის ცხოვრებასა და მოღვაწეობას თანამგზავრად ხედა მძიმე ბრძოლები, ზნეობრივი და ფიზიკური ძალების გამუდმებული დაძაბვა, ღრმა დრამატიზმი; მისი საქმიანობის არსებითი შედეგი ქვეყნისა და სამეფო ხელისუფლების გაძლიერება – განმტკიცება იყო. სწორედ XII საუკუნის პირველ მეოთხედში მიღწია ფეოდალურმა საქართველომ პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული განვითარების მაღალ დონეს. ქვეყნის ეკონომიკურმა ძლიერებამ თავისი გამოხატულება პოვა საწარმოო ძალთა განვითარებასა და შრომის საზოგადოებრივ დანაწილებაში. ხელოსნობისა და ვაჭრობის განვითარებამ განაპირობა ქალაქების დაწინაურება, ფეოდალური საქართველოს ქალაქებმა კი, თავის მხრივ, დიდი სოციალური და ეკონომიკური მნიშვნელობა შეიძინა. ამიტომ იყო, რომ დიდი ფეოდალები მხოლოდ თავისუფალ მეთემთა „წრისაგანთა“ საბოლოოდ დაქვემდებარებისათვის კი არ იბრძოდნენ, არამედ ქალაქების დაუფლებასა და ვაჭარ-ხელოსნებზე გაბატონებასაც ისახავდნენ მიზნად.

საყოველთაოდ ცნობილია ისტორიაში პიროვნების როლის დიდი მნიშვნელობა. შესაბამის ეპოქებს თავიანთი დიდი რომ დაასვეს ალექსანდრე მაკედონელმა თუ გაიუს იულიუს კეისარმა, ნაპოლეონ ბონაპარტმა თუ პეტრე პირველმა, ეს დღეს სადავო არ არის.

რაც შეეხება დავით აღმაშენებლის მოღვაწეობას, სწორედ მასთან არის დაკავშირებული XII საუკუნის პირველ მეოთხედში საქართველოს სახელმწიფოს ტერიტორიის მნიშვნელოვნად გაფართოება, „ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე და ოვსეთიდან“ არეგაწამდე“. ქვეყნის როგორც ტერიტორიული გამოილიანება, ისე ეკონომიკური და პოლიტიკური ძლიერება, მიღწეულ იქნა გარეშე მტრებთან ქართველი ხალხის თავდადებული ბრძოლისა და საქართველოს სამეფო ხელისუფლების, დავით IV აღმაშენებლის მიერ გატარებული მრავალმხრივი ღონისძიებების (ეკონომიკური, სამხედრო, სასამართლო, საეკლესიო და სხვ.) შედეგად. ამ პერიოდში საქართველო დაწინაურდა და მახლობელი აღმოსავლეთის უბლიერეს სახელმწიფოდ იქცა. ქვეყნის აღმავლობა განუგრედა იყო დაკავშირებული დავით აღმაშენებლის სახელთან. ცხადია, დავითის მიერ განხორციელებული ღონისძიებები, პირველ რიგში, მშრომელი მოსახლეობის უდიდესი მსხვერპლის ფასად ზორციელდებოდა. ბრძოლები თუ დიდი აღმაშენებლობითი საქმიანობა მძიმე ტვირთად აწევთ უშუალო მწარმოებლებს – საზოგადოების დაბალ ფენებს. მაგრამ დავით აღმაშენებელმა შეძლო ქართველი ერის კონსოლიდაცია და ერთიანი ენერგიის წარმართვა ერთი საერთო მიზნისკენ – ქვეყნის აღმავლობა-გამტკიცებისკენ. ეს მიზანი შეესაბამებოდა როგორც დაბალი ფენების, ისე გაბატონებული საზოგადოების ინტერესებს. ეს იყო წარმატებული წინსვლა ქვეყნის პროგრესისაკენ.

მსოფლიო ისტორიაში არაერთი მეფეა ცნობილი, რომლისთვისაც სხვადასხვა წოდება მიუციათ: „დიდი“, „მრისხანი“, „მცირე“, „მოკლე“, „ბრწყინვალე“, „ბნელი“, „ლომგული“ და სხვა. ეს წოდება-უპითეტები ნათელ წარმოდგენას გვაძლევს მეფეებზე, სამეფო კარის მოღვაწეობასა და ხალხის, შთამომავლობის მათდამი დამოკიდებულებასზე. ამგვარი წოდება-უპითეტების სიუხვით გამოიძრევიან ქართველი მეფე-მთავრებიც, რომელთა ზედწოდებანი: „დიდი“, „რეგენი“, „კისკასი“, „მკელა“, „მცირე“, „თავდადებული“, „ბრწყინვალე“, „აგი“

ეს ოსეთი ჩრდილო (ჩრდილო-კავკასიაში არსებული) ოსეთია, რადგან სხვა ოსეთი მაშინ არ არსებობდა.